

Ingrid Hetland

De som ryddet Norge

Tyske mineryddere i Trøndelag og Finnmark,
1945-1947.

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8-13

Veileder: Hans Otto Frøland

Mai 2022

Ingrid Hetland

De som ryddet Norge

Tyske mineryddere i Trøndelag og Finnmark,
1945-1947.

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8-13
Veileder: Hans Otto Frøland
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Genèvekonvensjonene av 1929 sier krigsfanger ikke skal brukes til farlig arbeid. Likevel ble tusenvis av tyskere satt til minerydding etter andre verdenskrig. Bruk av tysk arbeidskraft til minerydding ble nesten som en trend i Europa, hvor Frankrike, Danmark og Norge står som eksempler. Var det i det hele tatt lovlig å sette tyskere til mineryddingsarbeid? Formålet med denne oppgaven er å undersøke forskningsspørsmålet: Hvordan ble tysk arbeidskraft benyttet til mineryddingsarbeid i Trøndelag og Finnmark?

For å undersøke valgt problemområde ble følgende metode benyttet, en empirisk analytisk dokumentanalyse. Ut ifra dokumenter tilknyttet de militære styrkene i Norge etter krigen, har jeg analysert ordre og rapporter tilknyttet mineryddingsarbeidet i Norge. Arkivstudiet på Rustkammeret i Trondheim og Riksarkivet i Oslo, har vært en del av fremgangsmåten for å finne dokumentene. Videre har jeg aktivt brukt dokumentene gjennom skrivefasen.

Oppgaven har konkludert med at tysk arbeidskraft i Trøndelag og Finnmark ble brukt til minerydding, og at dette skjedde hovedsakelig gjennom ordre fra britiske militære styrker. I utgangspunktet var det personell med kunnskaper tilknyttet mineryddingsarbeidet som var ønsket. Tysk personell ble plassert i mineryddingskommandoer klare for å sendes på mineryddingsoppdrag. Diskusjonen omkring brudd med Genèvekonvensjonene av 1929 og behandling av krigsfanger blir svært aktuell i denne sammenheng, hvor tysk arbeidskraft til minerydding ligger i en juridisk gråsoner. Min konklusjon er at mineryddingen var et brudd med Genèvekonvensjonene av 1929.

Abstract

The Geneva Conventions of 1929 says that it is forbidden to employ prisoners of war in dangerous work. Nevertheless, disarmed German personnel were put to mine clearing after the World War II. The use of German labor force seemed to be a trend in Europe, where France, Denmark and Norway are examples of this. Was it at all legal to put Germans in mine clearing labor? To research mine clearing in Norway after the war, the thesis' research question has been: How was German labor used for mine clearing in Trøndelag and Finnmark?

Through an empirical analytical documentanalysis, I have, based on documents related to the military forced in Norway after the war, analyzed orders and reports related to mine clearing in Norway. The archive study at Rustkammeret in Trondheim and the National Archives in Oslo has been the procedure for finding the documents. Furthermore, I have actively used the documents throughout the process of writing.

The thesis has concluded that German labor for mine clearing was used in Trøndelag and Finnmark after the war, mainly by orders from British military forces. Initially, it was personnel with knowledge associated with mine clearing that was desired. German personnel were placed in mine clearing commands to be instructed with new orders. The discussion regarding violations of the Geneva Conventions of 1929 and the treatment of prisoners of war, becomes relevant in this context. My conclusion is that the use of Germans in mine clearing labor was a violation of the 1929 Geneva Convention.

Forord

Arbeidet med masteroppgaven er ferdig, og jeg sitter igjen med fem helt utrolige studieår som lektorstudent på NTNU. Tenk at nå sitter jeg i mai 2022 klar for å levere min endelige masteroppgave. Arbeidet med denne oppgaven har til tider vært krevende, men samtidig har jeg lært utrolig mye.

En spesiell stor takk går til min veileder professor Hans Otto Frøland. Helt fra prosjektets start har Hans Otto vært en motivator og bidratt med sine gode råd og innspill. Takk for at du viste meg muligheten for å skrive denne oppgaven. For hvert veiledningsmøte har jeg stått igjen med ny inspirasjon for å skrive videre på oppgaven. Hans engasjement og entusiasme for oss masterstudenter har vært noe for seg selv. Sender man et utkast på natten har han allerede svart før du våkner neste morgen. Tusen takk for gode tilbakemeldinger, oppmuntring og for god oppfølging.

Jeg vil rette en takk til Frode Lindgjerdet ved Rustkammeret Forsvarsmuseum i Trondheim, som har hjulpet meg å finne nyttig kildemateriale i sammenheng med oppgavens tema. Jeg vil også rette en takk til Torgeir E. Svæveraas som inspirerte med sitt foredrag om boka *Wehrmacht i Norge*, og som kom med gode innspill oppgavens tema.

Takk til min venninne Marianne for å holde meg med boplass og mat i Oslo under arkivbesøket mitt på Riksarkivet. Takk til min søster Siri og mine foreldre Line og Ole som alle er mine største støttespillere, og som satte av tid for korrekturlesing av oppgaven. Ikke minst takk til mine superherlige studievenner som har gjort studietiden til et eventyr. Takk for alt for lange pauser i kantina på Dragvoll, at vi har pushet hverandre i eksamensperioder, og for alle de sosiale aktivitetene vi har fått til utenfor studiet. Tiden i Trondheim hadde ikke vært det samme uten dere!

Trondheim, 15. mai 2022

Ingrid Hetland

Innholdsfortegnelse

<i>Figurer</i>	<i>xi</i>
<i>Kapittel 1: Introduksjon - Minerydding etter Tysklands kapitulasjon i Norge</i>	13
1.1. Forskningsstatus	16
1.2. Forskningsspørsmål, metode og kildegrunnlag	19
1.3. Teoretisk utgangspunkt: Genèvekonvensjonene av 1929	22
1.4. Didaktisk relevans	25
1.5. Oppgavens oppbygning	26
<i>Kapittel 2: Disponering av tysk personell mellom kapitulasjon og repatriering</i>	29
2.1. Endrede maktforhold	29
2.2. Disponering av tysk personell	31
2.3. Repatriering	32
2.4. Repatrieringsplanen fra Trøndelag	34
2.5. Flyktninge- og fangedirektoratet	36
2.6. Konklusjon	37
<i>Kapittel 3: Tysk personell til minerydding</i>	39
3.1. Den tyske arbeidskommando og mineryddingskommando	39
3.2. Mineryddingsprosessen	43
3.3. Hevnmotiv?	45
3.4. Konklusjon	46
<i>Kapittel 4: Minerydding i Trøndelag</i>	49
4.1. Minelagt Trøndelag	49
4.2. Minerydding i Trondheimssonen	51
4.3. Konklusjon	53
<i>Kapittel 5: Minerydding i Finnmark</i>	55
5.1. Minelagt Finnmark	55
5.2. Mineryddingsprosessen	57
5.3. Konklusjon	61

<i>Kapittel 6: Hovedkonklusjon</i>	63
<i>Litteraturliste</i>	65
Bibliografi	65
Primærkilder/arkiv	72
Rustkammeret Dokumentarkiv, Trondheim	72
Riksarkivet, Oslo	72

Figurer

Figur 1: Minekart for Smågevågen. Aukra Kommune.....	50
--	----

Kapittel 1: Introduksjon - Minerydding etter Tysklands kapitulasjon i Norge

Tyskerne la fra seg omkring 1250 minefelter i Norge under okkupasjonen.¹ I tillegg til tusenvis av minefelt, la tyskerne igjen piggrådsperringer og lager med ammunisjon og annet sprengstoff.² Tiden mellom kapitulasjonen i 1945 og repatrieringen der de siste tyskerne reiste fra Norge våren 1947, ble et stort organiseringsprosjekt. Fra den britiske og norske side var det ønsket å gjennomføre tyskernes repatriering på en fredelig måte. Samtidig var tiden preget av et krevende oppryddingsarbeid. De massive mengdene ammunisjon og sprengstoff som lå igjen etter krigen, utgjorde et arbeid forbundet med høy risiko. Spørsmålet om hvem som skulle stå ansvarlig for oppryddingsarbeidet tyskerne hadde forårsaket etter krigen, siktet enkelt og greit mot tyskerne selv.

Det store antallet tyskere som var gjenværende i Norge etter krigen skulle håndteres etter best mulig evne. Å benytte disse som arbeidskraft var ikke en utenkt tanke i kjølvannet av andre verdenskrig. De over 350 000 tyske soldatene som var i Norge ved kapitulasjonen måtte de allierte og de norske hjemmestyrkene ta stilling til allerede i opptakten til freden.³ Hvordan håndterte Norge den tidligere okkupantmakten? Utfordringene for hvordan disse skulle håndteres og organiseres var en del av planleggingen for frigjøringen, og en del av utfordringene de allierte og hjemmestyrkene sto overfor i kjølvannet av kapitulasjonen. Hvor stor påvirkning ville de allierte ha i avgjørelser knyttet til håndtering av okkupantene?

Den norske hjemmefrontledelsen var lenge skeptisk for alliert innblanding i en frigjøringsprosess, dette med bakgrunn i frykt for en ny okkupasjon fra de alliertes side.⁴ Den norske regjeringa var i eksil i London under okkupasjonen, men hele tiden i kontakt med de britiske allierte angående frigjøring av Norge. Hjemmefrontledelsen og regjeringen kom til enighet om planen for frigjøringen av Norge - selve overgangen fra krig til fred skjedde under britisk militær kontroll.⁵ Ved frigjøringen var Norge under britisk militær kontroll, og det var de allierte som hadde hovedansvaret for å avvæpne av tyskerne, å håndtere krigsfanger, evakuere og repatriere tyskere som befant seg i Norge.

¹ Nilssen 2015: 52

² Ording 2017

³ Gogstad 2005: 317

⁴ Nøkleby & Riste 1995: 17

⁵ Nøkleby & Riste 1995: 17

Tysk personell i Norge etter krigen kunne bli satt til å drive med opprydningsarbeid. Deler av tysk personell sattes til arbeid i landbruket og i skogsdrift, mens andre skulle benyttes til farlig arbeid som minerydding og eksplosivrydding. Måten tysk personell skulle benyttes etter krigen hadde flere aspekter ved seg, og hvilket arbeid som skulle utføres og hvilket personell som skulle benyttes varierte. Hva grunnen var for å benytte tysk arbeidskraft, kan være interessant å undersøke. Det samme med hvordan organiseringen av arbeidet ble gjennomført, og hvordan de ulike aktørene i Norge i perioden 1945-1947 behandlet de gjenværende tyskerne. For å få en oversikt over bruken av tysk personell i Norge etter andre verdenskrigs slutt, må det belyses hvem tysk personell var, hvordan de gjenværende tyskerne organiserte seg i Trøndelag og Finnmark, og hvordan bruken av det tyske personellet fungerte i lys av repatrieringen av tyskerne. Trøndelag og Finnmark er interessante områder å undersøke nærmere i lys av mineryddingen som foregikk i tiden mellom kapitulasjonen og repatrieringen. I områdene befant det seg et stort antall tyskere som skulle organiseres og håndteres med tanke på repatriering.

Det varierte hvilket type arbeid som ble distribuert til tyskerne. Opprydningsarbeid i form av minerydding og rydding av andre eksplosiver, og skogsdrift med blant annet tømmerhugging, var blant dette arbeidet. Det var også forskjell med tanke på hvilken grad arbeidet var tvangsarbeid, og i hvilken grad tyskerne fikk betalt for arbeidet. Regjeringen i Norge var med på å bestemme og plassere flere tusen gjenværende tyske Wehrmacht-soldater i norsk arbeid.⁶ I sammenheng med plassering av tyskere i slikt arbeid, skulle den tyske arbeidskraften få lønn på lik linje med norske arbeidere.⁷ Tyskerne skulle betales etter tariffavtaler, og det skulle trekkes 25% til staten for administrasjon, sykepenger o.l..⁸ Det nevnes også at regjeringen har tatt et vedtak for å bruke gjenværende tyskere som arbeidskraft for et ønske å nyttiggjøre seg av den ekstra arbeidskraften det tilfører i en gjenreisning av Norge etter krigen.

Tyskerne satt til minerydding og rydding av andre eksplosiver var arbeidskommandoer bestående av tysk personell plassert ut i ulike interneringsleirer i Norge.

Arbeidskommandoene sendt for å drive med rydding av minefelter var i utgangspunktet bestilt spesialpersonell. Mineryddingen i Norge etter kapitulasjonen og frem til midten av

⁶ RA/RAFA-3973/F/Fa/L0049. Lindboe. *Til arbeidsgiverne*. Oslo 25. april 1946.

⁷ RA/RAFA-3973/F/Fa/L0049. Lindboe. *Til arbeidsgiverne*. Oslo 25. april 1946.

⁸ RA/RAFA-3973/F/Fa/L0049. Lindboe. *Til Arbeidsgiverne*. Oslo, 25. april 1946.

1946, var en periode preget av mye skadede og en uoversiktlig plan for hvordan mineryddingen kom til å foregå.⁹ Etter et møte om driften av mineryddingskommandoene, og omfattende diskusjoner hvorvidt det tyske personell var krigsfanger som drev farlig arbeid eller avvæpnet personell, ble arbeidet preget av færre skader.¹⁰ En av grunnene var et mer tilrettelagt arbeid med vilkår som for eksempel behandling av eventuelle skadde ved norske sykehus.

Miner og andre eksplosiver fra krigen har dukket opp i flere sammenhenger i senere år, spesielt langs kysten og langs strendene hvor sjøen har skylt frem miner. Selestranden på Jæren er eksempler på steder hvor miner fra andre verdenskrig har dukket opp i nyere tid, fra 2017 ble det funnet 63 miner på Sele.¹¹ Da var det mineryddere fra det norske Forsvaret som deaktiverte og sprengte minene. Fra 1947, da det ble startet utdanning av minekommandoer og igangsatt kurs i mine- og bomberydding for befal ved Hærens Ingeniør- og pionerskole, var det nordmenn som utdannet seg som mineryddere.¹²

Utdanning og kursing i mine- og bomberydding startet ikke før 1947, etter to år med pågående rydding utført av tysk arbeidskraft. Svært få nordmenn var utdannet og skikket for mineryddingsarbeid i 1945. Tyskerne hadde lagt ut minene, og visste hvordan de fungerte – at de skulle drive med opprydningen og ta konsekvensene var en logisk tankegang. På en måte kan mineryddingen etter andre verdenskrig ha satt i gang en utviklingsprosess i det norske Forsvaret – med opprettelse og utdanning av minekommandoer. Forsvaret er i dag trent på håndtering og rydding av miner og minefelt. Ikke at dette var et positivt utslag av mineryddingen etter krigen, men det kan settes i lys av hvilken kunnskap man hadde om miner i 1947, og hvordan utfallet av det farlige arbeidet kunne endt dersom kunnskapsnivået hadde vært høyere.

Tema for denne masteroppgaven ligger med bakgrunn i hvordan Norge behandlet tyskere etter andre verdenskrig. Diskusjonen om hvor vidt Norge handlet i strid med Genèvekonvensjonene av 1929 i fredsmånedene, og hvor vidt denne behandlingen havner i den juridiske gråsonen for hva som var riktig behandling av tyskere er også en bakgrunn for

⁹ Gogstad 2005

¹⁰ Gogstad 2005

¹¹ Topdahl 2017

¹² Steinbakken et. al. 2000: 384

oppgavens tema. For å kunne belyse disse sidene tar jeg for meg temaet ***tysk arbeidskraft bruk i Norge mellom kapitulasjonen og repatrieringen i perioden 1945-1947, med hovedfokus på minerydding i Trøndelag og Finnmark***. Oppgaven vil med dette belyse minerydding spesielt, men også tysk arbeidskraft i skogbruk. Repatrieringen av tyskerne var ferdig i 1947. Oppgaven stiller spørsmål omkring hva som skjedde med okkupantene etter freden brøt løs, hvordan de allierte styrkene håndterte tysk personell mellom kapitulasjonen i 1945 og repatrieringen i 1947, og hvordan allierte og nordmenn benyttet seg av tyskerne som arbeidskraft.

1.1. Forskningsstatus

Det finnes noe tidligere forskning angående minerydding i andre land i Europa etter krigen. I oppgaven kan det være interessant å ta stilling til mineryddingen i Norge i forhold til andre land i Europa. Blant annet i Frankrike hvor de brukte tyske krigsfanger til minerydding etter krigen. MacKenzie skriver i sin artikkel *The treatment of Prisoners of War in World War II* at i Frankrike ble det drept flere tusen per måned i ulykker tilknyttet opprydningsarbeidet med miner.¹³ Det er i tillegg forsket på mineryddingen i Danmark, hvor Evans i sin artikkel *Lessons from the Past: The Rapid Clearance of Denmark's Minefields in 1945* skriver om hvordan Danmark innen 5 måneder etter krigens slutt hadde klarert over én million miner langs kysten i Danmark.¹⁴ Evans skriver om hvordan mineryddingen i Danmark var, og hvor brutal denne kunne være. Filmen *Under Sanden* fra 2015 viser et bilde på hvordan mineryddingen i Danmark var etter krigen, og hvor brutalt og farlig arbeidet med minerydding var.¹⁵

Danmark var preget av tyskernes krigføring under andre verdenskrig. I siste del av krigen la tyskerne ut nærmere 1,5 millioner miner langs vestkysten i Danmark.¹⁶ I en avtale laget mellom tyskere og britene 9. mai 1945 ble det lagt frem at tyskerne skulle bistå med arbeidet for å fjerne minene – uansett hvor farlig arbeidet var.¹⁷ Minekommando Dänemark utdannet seg for å utføre minesveiping i Danmark, og kommandoen var under kontroll av SHAEF (Supreme Headquarters of the Allied Expeditionary Forces). Mineryddingen startet 11. mai,

¹³ MacKenzie 1994: 503

¹⁴ Evans 2018: 19

¹⁵ Zandvliet 2015

¹⁶ Jensen 2020

¹⁷ Jensen 2020

og innen 1. oktober 1945 hadde tyskerne fjernet nærmere 1,4 millioner miner fra den danske kysten.¹⁸

Danskene måtte på lik linje med nordmenn, ta stilling til Genèvekonvensjonene av 1929 i lys av utnyttelsen av tyskere til å utføre farlig arbeid – derav minerydding. Diskusjonen omkring bruddet med konvensjonen som vedtok at krigsfanger ikke kunne brukes til farlig arbeid, var et spørsmål under debatt også i Danmark. Argumentasjonen for at det ikke var et brudd med Genèvekonvensjonene i Danmark, lå med bakgrunn i at krigen var slutt, og at ved fredens ankomst var ikke lenger Genèvekonvensjonene gjeldende.¹⁹ Siden Genèvekonvensjonene omhandlet krigsfanger, argumenterte myndighetene for at den ikke var gjeldende da det ikke lenger var krig.

Det er skrevet et omfang avisartikler fra år 2000 og frem til i dag, som belyser temaet minerydding. Flere aviser har publisert artikler som omtaler temaet. VG (Verdens Gang) har publisert *Tyske soldater brukt som mineryddere*, en artikkel skrevet av Jonas Tjersland i 2006.²⁰ Det var allerede kjent da denne artikkelen ble publisert at temaet var lite omtalt og forsket på. Tjersland skriver om hvordan Hans Fredrik Dahl og Anders Chr. Gogstad har startet å undersøke tema. Det poengteres fra deres side at mineryddingen oppleves annerledes i dag enn den gjorde like etter frigjøringen – rollene var annerledes etter krigen enn de er nå, selv om det virker barskt for folk å høre i dag, og Forsvaret ikke er stolt av denne siden av historien.²¹

Anders Gogstad skriver i sin bok, *De store utfordringenes år*, om hjemsendelsesproblemene etter kapitulasjonen og hvordan Norge håndterte de 350 000 tyske soldatene og hjemmetroppene som på tidspunktet var stasjonert i Norge.²² Gogstad skriver om hvordan de norske myndighetene, med tillatelse fra Den allierte Overkommando, fikk tillatelse til å sette de internerte tyskerne i arbeid – dersom tyskerne selv ønsket det.²³ Gogstad diskuterer også spørsmålet om tyskerne var krigsfanger eller kapitulerte tropper, og om tyskerne faktisk kunne settes til minerydding.²⁴ Boken kommenterer antall døde og sårede med bakgrunn i

¹⁸ Jensen 2020

¹⁹ Jensen 2020

²⁰ Tjersland 2006

²¹ Tjersland 2006

²² Gogstad 2005: 317

²³ Gogstad 2005: 319

²⁴ Gogstad 2005: 321

minerydding, hvordan det ble laget en avtale mellom Hærens Overkommando og den gjenværende tyske Overkommando om en mineryddingsplan, og hvordan det oppsto en strid mellom den tyske Overkommando og Hærens Overkommando over hvor vidt mineryddingen stred mot internasjonal lov – diskusjonen gikk ut på om tyskerne var krigsfanger satt til farlig arbeid, eller om det var lovlig å bruke tysk personell til minerydding i Norge.

Trond Risto Nilssen har i boken *Da freden brøt løs*, poengtert at tyskere gjenværende i Norge etter krigen – flere steder i landet, måtte gjøre bot for sine forbrytelser.²⁵ Tyskere utførte opprydningsarbeid i form av farefulle oppdrag som minerydding. Oppdragene var, ifølge Nilssen, oppdrag som var gradert som høyrisiko og derfor ikke oppdrag nordmenn var interessert i å påta seg. Nilssen poengterer at det i utgangspunktet var SS- og SD-folk som utførte oppdrag forbundet med risiko, dette bestemt av de allierte. Utvalget av personer brukt til minerydding skulle derfor primært være potensielle krigsforbrytere – Wehrmacht-soldatene skulle skjermes.²⁶

Sverre Steinbakken, Odd Kristian Myran, Leiv Arnfinn Kristoffersen og Ole Pellet Flaten har i sin bok *Ammunisjonstjenesten i Hæren etter 1945* skrevet om Eksplosivrydding i kapittel 11.²⁷ Kapitlet tar for seg landminerydding spesielt, både generelt i Norge, men også med fokus på mineryddingen i Finnmark. Steinbakken et. al. gir i kapitlet en innførelse i hvordan mineryddingen foregikk, hvor mange registrerte døde og sårede, ryddede miner og informasjon om minekommandoer. Kapitlet har ikke som formål å stille spørsmål og skape diskusjon, men heller å informere og opplyse om mineryddingssituasjonen i Norge etter 1945. Mineryddingen startet i mai 1945, og endte på forskjellige tidspunkt omkring i landet.²⁸ For eksempel i Finnmark ble det fortsatt ryddet for miner i 1946. Mineryddingen i Finnmark var derfor senere ferdig, grunnet et mer omfattende opprydningsarbeid. Det blir poengtert av Steinbakken et. al. at Finnmark var preget av tysk tilbaketrekking, og at minefeltene ikke var markert, og flere strøm-miner var strødd tilfeldig over større områder skapte utfordringer for opprydningsarbeidet.

²⁵ Nilssen 2015: 52

²⁶ Nilssen 2015: 53

²⁷ Steinbakken et. al. 2000

²⁸ Steinbakken et. al. 2000: 382

Det har ikke, som jeg er klar over, blitt skrevet noen masteroppgave på temaet tidligere. Dog har det blitt skrevet én fordypningsoppgave/bachelor. Martin Gärtner skriver i sin oppgave om tyskere brukt til eksplosivrydding, og hvordan dette gikk i strid med Genève konvensjonen.²⁹ Gärtner har på sine plan utført forskningsstatus i forbindelse med sin oppgave. Gärtner viser i sin oppgave til utsagn fra historikeren Hans Fredrik Dahl og leder for hjemmefrontmuseet, Frode Færøy – og diskuterer historikernes meninger tilknyttet minerydding utført av tyskere etter andre verdenskrig. Det må understrekes at denne oppgaven prøver å belyse spørsmålet i tilknytning at tyskerne ikke lenger var krigsfanger, og at Norge med å bruke tyskere til minerydding ikke utførte en krigsforbrytelse. Videre i kapittelet om forskningsstatus til tema har Gärtner påstått at det ligger en del forskning på etterkrigstid i Norge etter kapitulasjonen, men at fokuset på soldater i farlig arbeid og tysk arbeidskraft ikke er behandlet utdypende.³⁰

1.2. Forskningsspørsmål, metode og kildegrunnlag

Målsettingen med oppgaven er å undersøke gjennom en empirisk analyse hvordan Norge løste utfordringen av det store antallet tysk personell som var gjenværende i Norge etter krigen, og hvorfor tysk personell ble benyttet i mineryddingsarbeidet som fant sted etter kapitulasjonen. Å sette mineryddingen i Trøndelag og Finnmark i lys av Genèvekonvensjonene av 1929, vil være relevant å tilknytte forskningsspørsmålet: **Hvordan ble tysk arbeidskraft benyttet til mineryddingsarbeid i Trøndelag og Finnmark?**

Valg av metode for denne oppgaven er dokumentanalyse. I analysen undersøker jeg innholdet i ulike dokumenter fra perioden mellom 1945-1947, for å prøve å besvare forskningsspørsmålet.³¹ Gjennom å utføre en empirisk analytisk undersøkelse gjennom en dokumentanalyse, undersøker jeg dokumenter ved å se på fortellinger, ordre og ord om temaet bruk av tysk arbeidskraft.³²

Dokumentanalysen er en kvalitativ analyse, hvor meningsinnholdet i dokumentene er mest relevant for å finne svar på forskningsspørsmålet.³³ Innsamling av dokumenter er gjort i tråd med forskningsspørsmålet mitt. Å analysere dokumentene har derfor skjedd i lys av

²⁹ Gärtner 2019

³⁰ Gärtner 2019: 3

³¹ Sander 2022

³² Sander 2022

³³ Sander 2022

mineryddingen i Trøndelag og Finnmark, og tatt for seg dokumenter som inneholder informasjon som omfatter dette.³⁴

Kildematerialet er dokumenter som var ordre, brev og rapporter mellom militære aktører. De har vært nøye datert, både med dato og sted. Avsenderen har i stor grad vært nevnt. Det er ikke dokumenter som har vært skrevet for offentlighetens øyne, men heller direkte ordre eller beskjeder sendt mellom norske-, allierte- eller tyske militære styrker.³⁵ Dog har dokumentanalyse vært utfordrende med tanke på ulike begrep og måtene å skrive setninger på, som har gjort det å tyde og tolke dokumentene vanskelig uten å kontekstualisere dem, eller uten å legge mening i dokumentene som i sin samtid ikke nødvendigvis var slik.

Innsamling av kildemateriale har i hovedsak vært primærkilder hentet fra Rustkammeret i Forsvarsmuseum i Trondheim og Riksarkivet i Oslo. For å gjøre arkivstudier ved Rustkammeret måtte jeg ikke søke om tilgang til arkivene.³⁶ Etter å ha vært i kontakt med Frode Lindgjerdet ved Rustkammeret Forsvarsmuseum, hentet han opp bokser fra Forsvarets arkiv i Trondheim. Jeg fikk hjelp til å finne bokser som kunne være relevant for min problemstilling. Boks 13, 14 og 191 var aktuell for min forskning. Lindgjerdet hadde planer om å digitalisere store deler av materialet og scannet et utvalg bokser og ga de til meg på minnepinne. Samtidig var jeg å tok bilder av det som ikke rakk å bli scannet. I første omgang diskuterte jeg med veileder om kildematerialet hos Rustkammeret ville være nok grunnlag for forskningen jeg ønsket å gjøre i masteroppgaven min. I første omgang var tanken å forholde seg til minerydding i Trøndelag. Dog konkluderte jeg at et besøk for videre datainnsamling på Riksarkivet i Oslo kunne være nødvendig. Etter besøk hos Riksarkivet åpnet det seg nye dører for å undersøke minerydding i Finnmark.

For å utføre arkivstudiet ved Riksarkivet i Oslo, måtte det søkes om tilgang til arkivene jeg hadde interesse for å undersøke.³⁷ Noen arkiv var klausulert og krevde søknad med informasjon om forskningsprosjektet, et bekreftelsesbrev fra veileder og en oversikt over ønsket materiale/arkiv.³⁸ På forhånd hadde jeg funnet arkiv som kunne være relevant å sjekke for oppgaven min gjennom arkivportalen sine nettsider. Arkiv som; RAFA-4978 «Skriv/saker

³⁴ Asdal & Reinertsen 2021: 181

³⁵ Melve & Ryymin 2018: 50-51

³⁶ Asdal & Reinertsen 2021: 165

³⁷ Asdal & Reinertsen 2021: 165

³⁸ Asdal & Reinertsen 2021: 165

vedr. Personell/minerydding og Skriv/saker vedr. Karter, minerydding, skyte- og mineulykker mm i Finnmark», RAFA-3973 «Forsvaret, Head Quarter ALFN/Hærens overkommando administrasjonsktr. Tysk personell/ kringfangetj.». Å besøke lesesalen på Riksarkivet gikk fortrinnsvis ut på å fotografere dokumenter, det ble ikke satt av tid til å undersøke de ulike dokumentene særlig detaljert. Jeg fikk sortert bort de mappene i arkivene som ikke virket relevant for oppgaven, og avgrenset meg til arkivene som hadde relevant innhold.

Grunnen til at Rustkammeret og Riksarkivet ble mine valg for datainnsamling, ligger i at mitt fokus var på minerydding i Trøndelag og Finnmark. Valget med å fokusere på primærkilder fra arkiv tilknyttet Forsvaret og dokumenter sendt mellom militære aktører i 1945-1947, tok jeg for å finne ut hvordan det militære forholdet var mellom allierte og tyskere etter krigen. Samtidig for å undersøke hvordan tyskerne ble brukt som arbeidskraft, og om dette var påtvunget. Organiseringen av tyskerne etter krigen var kontrollert av militære styrker. De hadde en stor rolle i overgangen fra krig til fred og for å vedlikeholde at freden ville vedvare. Et naturlig valg ble derfor å oppsøke kilder fra de som drev med dette.

Analysen har vært basert på dokumenter skrevet av eller til Distriktskommandoen i Trøndelag (D.K.T.), Distriktskommandoen i Finnmark (D.K.F.), Øverstkommanderende for norske styrker i Trøndelag, Øverstkommanderende for tyske styrker i Trøndelag og Hærens Overkommando. Dokumentene har også inneholdt rapporter fra ulike områdesjefer i Trøndelag. Mitt inntrykk er at flere av ordrene og rapportene fatter seg kort og presist fremfor utdypende og forklarende. Å analysere dokumentene har i stor grad handlet om å prøve å undersøke hva dokumentene sier og hva de ikke sier.³⁹ I oppgaven har jeg aktivt brukt eksempler fra dokumentene i lys av den empiriske dokumentanalysen. Kildematerialet har vært stort og derfor har jeg måttet velge ut hvilke dokumenter som var relevant for mitt forskningsspørsmål.

Ved kildegransking av dokumentene, jobbet jeg meg systematisk gjennom materialet for å finne dokumenter som kunne brukes for å belyse oppgavens tema og forskningsspørsmålet. Gjennom arbeidet med å analysere dokumentene skrev jeg samtidig på oppgaven for å prøve å skape et narrativ. Samtidig som jeg drev med kildegransking, brukte jeg også sekundærkilder og tidligere forskning for å kontekstualisere mine funn. Sekundærkildene for oppgaven er

³⁹ Rapley 2007: 111

bøker som er skrevet forholdsvis av historikere med faglig kompetanse innenfor tema. Med dette som grunnlag burde innholdet og det disse historikerne har kommet frem til i sin bok være redegjort for og diskutert på et objektivt plan. Likevel kan man stille seg kritisk til hva det er kommet frem til i disse bøkene, og undersøke om det er holdbare teorier og hele tiden stille seg kildekritisk til konklusjoner som blir tatt. Kildematerialet undersøkte jeg i lys av kildekritiske spørsmål. For å unngå at kildematerialet fikk en betydning basert på min intuisjon og tolkning, ble det stilt spørsmål til kildens kontekst og hvilken handling kilden var knyttet til, og om det fantes andre kilder som kunne understreke mine teorier og tolkninger av kildematerialet.⁴⁰ Samtidig måtte kildens opphav vurderes. I denne sammenheng var opphavet til kilden dokumenter sendt mellom norske- og tyske styrker i Trøndelag og Finnmark. I hvilken forbindelse kilden ble skrevet og hvordan kilden passet inn i den historiske perioden 1945-1947, var aktuelle spørsmål i denne sammenheng.⁴¹

1.3. Teoretisk utgangspunkt: Genèvekonvensjonene av 1929

Relevant for tema er å diskutere hvor vidt tyskere brukt som mineryddere ble behandlet i lys av Genèvekonvensjonene av 1929. Genèvekonvensjonene av 1929 omtaler behandling av krigsfanger under krig og konflikt, og hvordan behandling av disse skulle foregå. Benyttelsen av tysk arbeidskraft i Norge i tiden etter kapitulasjonen, kan diskuteres hvor vidt Norge stiller seg i gråsonen for å ha brutt *Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929. Part III: Captivity #Section III: Work of prisoners of war #Chapter 3: Prohibited work – Art. 32.*⁴² Art. 32 sier at det er ulovlig å benytte seg av krigsfanger til farlig arbeid. Etter endring av Genèvekonvensjonen i 1949, ble *Konvensjonen om behandling av krigsfanger del III avsnitt III «Krigsfanger arbeid», artikkel 52.* (i den nye versjonen ble art. 32 til art. 52), tillagt en ekstra setning: «fjerning av miner eller andre liknende gjenstander betraktes som farlig arbeid».⁴³ Gjennomgang av forskningsstatus viser at tysk personell i perioden 1945-1947 ble benyttet til minerydding, noe som spesifiseres i endringen av Genèvekonvensjonene av 1949 om behandling av krigsfanger art. 52, å være farlig arbeid.

Genèvekonvensjonene fra 1929, sier Art. 32 angående behandlingen av krigsfanger: «It is forbidden to employ prisoners of war on unhealthy or dangerous work. Conditions of work

⁴⁰ Kjeldstadli 2020

⁴¹ Halten 2020

⁴² Convention relative to the Treatment of Prisoners of War: art. 32.

⁴³ Genève-konvensjonen om behandling av krigsfanger, med vedlegg (Konvensjon III): Artikkel 52.

shall not be rendered more arduous by disciplinary measures».⁴⁴ På den ene siden stiller jeg meg kritisk til hvordan organiseringen av tyskere etter kapitulasjonen, da spesielt i arbeidskommandoer, har vært en drivende praksis blant de allierte og norske styrkene. Definisjonen av tyskerne som arbeidet i Norge etter kapitulasjonen ligger i høysetet for å være i gråsonen for hva som var lovlig behandling og ikke. Tyskerne som var gjenværende i Norge etter krigen ble behandlet som krigsfanger på flere punkter. For eksempel ved at tyskerne sendtes i leirer, og hadde grenser i byen hvor de kunne ferdes, samme med når på dagen de kunne være ute. *I lys av Genèvekonvensjonene av 1929, Part III: Captivity #Section II: Prisoners of war camps - Art. 9.*: «Prisoners of war may be interned in a town, fortress or other place, and may be required not to go beyond certain fixed limits».⁴⁵ Tyskerne som befant seg i blant annet Trøndelagsregionen, internerte i leirer. Likevel kan det argumenteres for at tyskerne brukt til opprydningsarbeid, tvangsarbeid og derav minerydding – ikke lenger var krigsfanger, men avvæpnet personell. Derfor gjaldt ikke lenger Genèvekonvensjonene.

På en annen side kan behandlingen av tyskere i Norge etter freden, diskuteres i lys av flere brudd med Genèvekonvensjonene. I et dokument med tittelen *Evakuering av de tyske krigsfanger*, fra Distriktskommando i Trøndelag april 1946, omtales det tyske personell som krigsfanger.⁴⁶ I selve kommandoen nevnes tyskerne som tysk personell – men jeg stiller spørsmål til at dokumentets tittel omtaler de som tyske krigsfanger. I et skrivet *Tilbakeholding av tysk personell i Norge* fra Hærens Overkommando, blir det nevnt evakuering av tyskere skulle skje så fort det lot seg gjøre, og at «Regjeringens prinsipielle standpunkt er at ingen tysker skal holdes tilbake i Norge av hensyn til arbeide for norske interesser».⁴⁷ Det interessante funnet i dette dokumentet er at det nevnes hvordan unntaket for regjeringens prinsipielle standpunkt formuleres: «De eneste unntagelser herfra er tysk personell som skal settes i arbeide med senkning av ammunisjon, minerydding og minesveiping til sjöss».⁴⁸ Å evakuere og repatriere tyskerne var ønskelig, mest sannsynlig fra begge parter. Likevel ble tyskere holdt igjen fra repatrieringen for å drive med opprydningsarbeid for nordmenn etter krigen. For tyskere som arbeidet i skogsarbeid var det ønskelige å repatriere senere enn

⁴⁴ Convention relative to the Treatment of Prisoners of War: art. 32.

⁴⁵ Convention relative to the Treatment of Prisoners of War: art. 9.

⁴⁶ Rustkammeret dokumentarkiv. Boks 13, mappe 69. Distriktskommando Trøndelag. *Evakuering av de tyske krigsfanger*. Trondheim, 17. april 1946.

⁴⁷ Rustkammeret dokumentarkiv. Boks 13, mappe 69. Hærens Overkommando. *Tilbakeholding av tysk personell i Norge*. Oslo, 19. juni 1946.

⁴⁸ Rustkammeret dokumentarkiv. Boks 13, mappe 69. Hærens Overkommando. *Tilbakeholding av tysk personell i Norge*. Oslo, 19. juni 1946.

planlagt, slik at de kunne arbeide.⁴⁹ Virker dette å være ønsket for å utnytte tysk arbeidskraft så lenge det lot seg gjøre?

I et dokument til Forsvarsminister Lindboe fra 20. mars 1946, informeres det om en overføring av tyske krigsfanger til skogs- og anleggsarbeid.⁵⁰ Begrepet «krigsfanger» blir aktivt brukt i dokumentet, og det opplyses at regjeringen så muligheten til å sette opp mot 15 000 krigsfanger i produktivt arbeid. Begrunnelsen for å sette tyske krigsfanger i arbeid var med bakgrunn i at tyskernes arbeid i Norge kunne gi økonomiske fordeler for landet.⁵¹ Det må understrekes at krigsfangene i denne sammenheng ble satt til skogs- og anleggsarbeid, og ikke det som defineres som «farlig arbeid», slik som mine- og ammunisjonsrydding. Likevel nevnes det at krigsfangene arbeidet mot betaling. Tyskerne skulle heller ikke arbeide under strengt vakthold, men under tyske tillitsmenn.⁵² Tyskerne kalles for krigsfanger i flere av dokumentene som er sendt inn til Kontoret for beskjeftigelse av tysk arbeidskraft.

Hvordan defineres en krigsfange? En definisjon sier:

En krigsfange er et medlem av væpnede styrker som under en internasjonal væpnet konflikt tas til fange av fienden. Etersom de utfører sine handlinger på vegne av staten, skal de ikke holdes personlig ansvarlig for handlingene, så fremt disse er lovlige krigshandlinger etter krigens folkerett.⁵³

Etter kapitulasjonen skulle tyskerne avvæpnes. Tyskerne hadde heller ikke lenger en militær leder som utførte militære handlinger på vegne av den tyske staten. Det interessante med å sette dette opp mot hvordan tysk personell satt til å drive med skogsarbeid og tysk personell satt til minerydding, skulle evakueres sist– kan ligge i hvordan Norge etter krigen argumenterte med at tyskerne var avvæpnet personell og ikke krigsfanger. Likevel er inntrykket at Norge behandlet tyskerne som krigsfanger. Dersom tyskerne gjenværende i Norge meldte seg frivillig til å drive opprydningsarbeid ville saken vært en annen.

⁴⁹ Rustkammeret dokumentarkiv. Boks 13, mappe 69. Hærens Overkommando. *Tilbakeholding av tysk personell i Norge*. Oslo, 19. juni 1946.

⁵⁰ RA/RAFA-3973/F/Fa/L0049. Avskrift. Den KGL. Norske regjering, Forsvarsministeren. Overføring av tyske krigsfanger til skogs- og anleggsarbeid.

⁵¹ RA/RAFA-3973/F/Fa/L0049. Avskrift. Den KGL. Norske regjering, Forsvarsministeren. Overføring av tyske krigsfanger til skogs- og anleggsarbeid.

⁵² RA/RAFA-3973/F/Fa/L0049. Avskrift. Den KGL. Norske regjering, Forsvarsministeren. Overføring av tyske krigsfanger til skogs- og anleggsarbeid.

⁵³ Helgesen & Cooper 2020

Samtidig omtales tyskerne som krigsfanger i noen dokumenter, mens andre omtaler tyskere som tysk personell – her stilles det spørsmål til om begge betegnelse gjelder samme type gruppe med tyskere. I et rundskriv fra Rikspolitisjefen Andreas Aulie, skriver Aulie om tyske krigsfanger, og at politiet pliktes til å gripe inn dersom tyske krigsfanger driver ordensforstyrrelser utenfor fangeleirene.⁵⁴ Hvorfor ble tyskerne kalt krigsfanger i dokumenter skrevet etter kapitulasjonen? Krigen var over og det var teoretisk sett ikke lenger mulig for land å ha krigsfanger, likevel omtales gjenværende tyskere som krigsfanger, og ikke som tysk personell. Genèvekonvensjonene gir forbud mot å bruke krigsfanger til farlig arbeid, i Norge etter krigen ligger dette i en absolutt juridisk gråsoner. Definisjonen av en krigsfange definerer tyskerne som drev mineryddingsarbeid og annet opprydningsarbeid i form av eksplosivrydding – og spørsmålet om Norge har hatt tyskere til tvangsarbeid i strid med Genèvekonvensjonene, kan under flere omstendigheter bli besvart med et enkelt og greit – ja!

1.4. Didaktisk relevans

Gjennom utforskende arbeid med historie og undersøkelsen av tema som kan ligge i den juridiske gråsonen, slik som tysk arbeidskraft i Norge etter andre verdenskrig, kan elevene styrke deres kildekritiske kompetanse, utforskertrang, nysgjerrighet, engasjement og evne til kritiske tenkning.⁵⁵ Å arbeide med tema som befinner seg i gråsonen for hva som er riktig og galt, vil utvikle elevenes historiebevissthet gjennom å øke deres etiske bevissthet og historiske empati.⁵⁶

Temaet «tysk arbeidskraft brukt til minerydding i Norge», kan være aktuelt i en didaktisk sammenheng. I en undervisningssituasjon kan spørsmål i tilknytning til den juridiske gråsonen i tilknytning til hvorvidt tyskere som mineryddere i Norge gikk imot Genèvekonvensjonene av 1929, og diskutere de etiske sidene av handlingene. I lys av LK20 (Læreplanen 2020) i historiefaget vil en slik diskusjon belyse et av historiefagets kjerneelementer. *Historisk empati, sammenhenger og perspektiver*, som sier at «elevene skal kunne forstå menneskers utfordringer og handlinger i fortiden».⁵⁷

⁵⁴ Rustkammeret Dokumentarkiv. Boks 13, Mappe 69. Aulie Rundskriv fra Rikspolitisjefen. Politiet – tyske krigsfanger. Oslo, 9. januar 1946.

⁵⁵ Utdanningsdirektoratet 2020 (*Fagets relevans og sentrale verdier*)

⁵⁶ Utdanningsdirektoratet 2020 (*Fagets relevans og sentrale verdier*)

⁵⁷ Utdanningsdirektoratet 2020 (*Historisk empati, sammenhenger og perspektiver*)

Elevene kan få muligheten til å diskutere det etiske omkring spørsmålet om tyskere som mineryddere i Norge. Det kan oppstå forslag på hvordan opprydningsproblemet i Norge kunne fungert annerledes, eller hvordan problemet ville blitt løst hvis man sto overfor samme situasjon i dag.

Å bruke minerydding i Norge etter andre verdenskrig som tema i en undervisningssituasjon, kan legge til rette for dybdelæring. For eksempel gjennom å vise kildemateriale fra Genèvekonvensjonene av 1929 (Part III: Captivity #Section III: Work of prisoners of war #Chapter 3: Prohibited work – Art. 32).⁵⁸ Og hvordan denne ble endret etter andre verdenskrig i 1949 til at fjerning av miner betraktes som farlig arbeid.⁵⁹ I tillegg kan elevene fått utdelt kildemateriale som inneholder ordre om å sende tyske krigsfanger/tysk personell til mineryddingsoppdrag i Norge. Å vise kilder som dette kan være med å skape diskusjoner og engasjement basert på nysgjerrighet og utforskertrang. Elevene kan selv få undersøke temaet og prøve å koble det utdelte kildematerialet opp norsk etterkrigshistorie. Læreren kan etterhvert stille spørsmål om hva som gjør at mineryddingen i Norge ligger i en juridisk gråsoner og hvor de etiske retningslinjene går. Elevene kan diskutere ut i fra kildematerialet å se det i lys av mineryddingsarbeidet i Norge etter krigen. En slik oppgave kan være med å skape debatt rundt temaet og få elevene til å reflektere og undersøke disse kildene ut ifra norsk historisk kontekst, noe som vil utvikle elevenes historiebevissthet.

1.5. Oppgavens oppbygning

Oppgaven er delt inn i seks kapitler, inkludert innledningskapittel. Hensikten med kapittel to er å undersøke organisering av tysk personell ved overgangen til fred, og hvordan kapitulasjonen i Norge skapte en overgang og endring av maktforholdet mellom de allierte, nordmenn og tyskere. Kapitlet redegjør for endringen i maktforholdet etter kapitulasjonen, organisering og evakuering av tyskerne med eksempler fra Trøndelag og disponering av tysk personell mellom kapitulasjonen og repatrieringen. Repatriering av tyskerne fra Norge, og mer spesifikt fra Trøndelag, belyses i kapittel to. Kapitlet konkluderer at utfordringen med repatriering av tyskerne førte til at flere tyskere ble disponibel som arbeidskraft.

⁵⁸ Convention relative to the Treatment of Prisoners of War: art. 32.

⁵⁹ Genève-konvensjonen om behandling av krigsfanger, med vedlegg (Konvensjon III): Artikkel 52.

Kapittel tre redegjør for bruk av tysk personell i minerydding. Hensikten med kapitlet er å belyse og redegjøre for tysk arbeidskraft satt til minerydding, og stille spørsmål til et hevnmotiv som virket å sveve over Europa etter Tysklands kapitulasjon. Kapitlet diskuterer om hevn var en fellesnevner for hvorfor flere europeiske land brukte tysk arbeidskraft etter kapitulasjonen. Kapitlet konkluderer at bruk av tysk personell i minerydding var et europeisk fenomen, hvor Norge var blant flere okkuperte land som valgte å benytte seg av tysk arbeidskraft til rydding av minefelt. Kapitlet drøfter at grunnen kan ligge bak et hevnmotiv, eller at tyskerne sto ansvarlig og kunne straffes for sine handlinger.

Kapittel fire belyser minerydding i Trøndelag. Hensikten med kapitlet er å redegjøre for minefelt i Trøndelag og belyse minerydding i Trøndelag og Trondheimssonen. Kapitlet konkluderer med at det fantes flere minefelt i Trøndelag hvor tyske mineryddere var ansvarlig for opprydningsarbeidet.

Kapittel fem redegjør for minerydding i Finnmark. Hensikten er å forstå situasjonen i Finnmark og hvorfor området var krevende i lys av minerydding.. Tyskerne strødde rundt seg strøm-miner som gjorde at området ble risikofylt å ferdes på. Kapitlet konkluderer i lys av nedbrenningen og tilbaketrekkingen høsten 1944, var mineryddingsarbeidet i Finnmark på en måte mer komplekst enn i Trøndelag. Både med tanke på fjerning av markeringer og tilfeldig minelegging, og at mineryddingen i Finnmark første ble utført av norske soldater.

Kapittel seks er oppgavens hovedkonklusjon. Kapitlets hensikt er å besvare oppgavens forskningsspørsmål: **Hvordan ble tysk arbeidskraft benyttet til mineryddingsarbeid i Trøndelag og Finnmark?** og diskutere den i lys av den analytiske empiriske dokumentanalysen som er gjort i oppgaven.

Kapittel 2: Disponering av tysk personell mellom kapitulasjon og repatriering

Tysk personell i Norge etter kapitulasjonen, var under britisk militær kontroll. Den britiske General Sir Andrew Thorne hadde ansvaret for å lede Norge i inngangen til freden. General Thorne avsluttet militærstyret i Norge, samme dag som kongen returnerte fra eksil i London i juni 1945. Likevel var det i hovedsak britene som hadde det militære ansvaret for å kontrollere og håndtere de tyske soldatene frem til repatrieringen var ferdig.⁶⁰ Den Øverstkommanderende for de tyske styrkene tok imot ordre fra britiske militære styrker, og tysk personell fulgte ordre fra den Øverstkommanderende for tyske styrker.

Å organisere tyskerne på en systematisk måte for å håndtere det store antallet soldater skjedde i løpet av de første dagene etter kapitulasjonen. Hvordan ble det til at tyskerne organiserte seg i interneringsleirer? Hvordan endret maktforholdet seg etter freden? Repatrieringen av tyskerne fra Norge var ikke ferdig før våren 1947 – hvorfor ikke? I mellom kapitulasjonen ble flere tyskere satt disponibel som arbeidskraft, mange til tømmerhugging, veiarbeid og mindre arbeidsoppgaver som hestepassere og sjåfører, andre for å benyttes i mineryddingsarbeid.⁶¹ Hensikten med dette kapittelet er å belyse hvordan tyskerne ble organisert etter kapitulasjonen, og hvor de oppholdt seg. Kapittelet vil samtidig nevne maktforholdet knyttet til disponering av tysk personell mellom kapitulasjonen og repatrieringen. Kapittelet vil redegjøre for hvordan repatrieringen av tyskerne fungerte, med eksempler fra Trøndelag. Kapittelet er viktig for å forstå bakgrunnen for at tyskere ble brukt som arbeidskraft i Norge etter andre verdenskrig og hvordan britiske- og norske styrker organiserte de tyske soldatene for å drive arbeid etter kapitulasjonen.

2.1. Endrede maktforhold

Prosessen i sammenheng med endringen i maktforholdet mellom britene og tyskerne var allerede igangsatt ved kapitulasjonen. Denne endringen var avgjørende for håndteringen av de gjenværende tyskerne. Kapitulasjonen foregikk under norsk- og britisk kontroll, med britiske militære styrker i tet, og ved støtte fra norsk regjering og Hjemmefronten. Etter frigjøringen var derfor Norge under britisk militær kontroll, og det var britene som hadde hovedansvaret for å avvæpne tyskerne, håndtere krigsfanger, evakuere tyske soldater til interneringsleirer i

⁶⁰ Nøkleby & Riske 1995: 56

⁶¹ Rustkammeret Dokumentarkiv. Boks 13. Mappe 67. *I arbeid*. Oslo, 29. mai 1946.

Norge. Samtidig var de ansvarlig for å gi ordre til- og kommandere Øverstkommanderende for de tyske styrkene. Fra 8. mai 1945 til 7. juni 1945 var det General Sir Andrew Thorne som styrte Norge, han fungerte nærmest som en eneveldig hersker den første måneden etter freden inntraff.⁶² Thorne sto med hovedansvaret for å håndtere de militære forholdene etter fredens utbrudd.

Høsten 1944 var planleggingen for overgangen fra krig til fred igangsatt, og hvem som skulle styre Norge inn i freden var allerede bestemt. Thorne hadde innflytelse på avgjørelsene knyttet til planleggingen av frigjøringen som startet allerede høsten 1944. Britene møtte på problemer i form av å få tilsendt for lite styrker – dette med bakgrunn i at kaoset som foregikk andre steder i Europa. Frigjøringsprosessen krevde langt flere ressurser, og Norge ble på denne fronten nedprioritert. Det viste seg å bli utfordrende å planlegge frigjøring av Norge med en regjering i eksil i London, som i større grad ønsket innflytelse i frigjøringsprosessen.⁶³

Hjemmefrontledelsen med Paal Berg som leder, var i kulissene planleggeren for overgangen. I samsvar med regjeringen, som på denne tiden fortsatt var i London, valgte de å innsette «[...] såkalte gode nordmenn – det vil si ubestridte anti-nazister – som ledere i kommune-, fylkes-, og sentraladministrasjonen sammen i en rette nazifiserte etater».⁶⁴ Disse lederne kontrollerte overgangen fra krig til fred i sine områder, og på denne måten var de med på ta tilbake kontrollen fra nazistene. En viktig faktor for en fortrinnsvis rolig overgang, var å holde ro og orden. Milorg var i denne prosessen viktig, som en militær motstandsorganisasjon og med riktige instruksjoner for at Hjemmestyrkene måtte være klare ved kapitulasjonens innrykk.⁶⁵ London-regjeringen ga i dagene før kapitulasjonen Hjemmefronten fullmakt til å ta avgjørelser på vegne av dem inntil statsrådene hadde returnert til norsk jord.⁶⁶ I London de 8. mai 1945 ble det utnevnt en regjeringsdelegasjon i ledelse av kronprins Olav som regent og forsvarsminister Oscar Torp som konstituert statsminister og utenriksminister. Planen var at de skulle reise til Oslo så fort som mulig.⁶⁷ Statsrådene ankom Oslo den 12. mai 1945, og dagen etter kom de resterende fra delegasjonen.⁶⁸ For å skape et helhetlig bilde over hvordan frigjøringen av Norge og grunnen for at det endte slik det gjorde, må prosessen ses i en større

⁶² Nøkleby & Riste 1995: 11

⁶³ Nøkleby & Riste 1995: 8

⁶⁴ Njølstad 2020

⁶⁵ Njølstad 2020

⁶⁶ Njølstad 2020.

⁶⁷ Regjeringen. *Regjeringsdelegasjon i Oslo 1945*. Hentet 18. januar 2022.

⁶⁸ Regjeringen. *Regjeringsdelegasjon i Oslo 1945*. Hentet 18. januar 2022.

sammenheng.⁶⁹ Hjemmefronten var derfor, sammen med de allierte, de som håndterte kapitulasjonen i første del av overgangen fra krig til fred.

For å skape en så fredfull overgang til fred som mulig, var britene avhengig av en tysk hær som kunne samarbeide, og som klarte å følge ordrer uten å bryte ved freden.⁷⁰ Britene hadde jurisdiksjonen over de tyske fangene frem til starten av desember 1945, deretter ble ansvaret delegert videre til norske styrker.⁷¹ I Norge var det britene som var autorisert til å gi tyskerne ordrer.⁷² Maktforholdet mellom de allierte og de tyske styrkene var preget av kommunikasjon mellom den Øverstkommanderende for de norske- og britiske styrkene, og Øverstkommanderende for de tyske styrkene. Det tyske militæret skulle fortsatt behandles ut i fra sin grad.

2.2. Disponering av tysk personell

Begrepet «tysk personell» fungerer i denne sammenheng som et samlebegrep for ulike grupper som Wehrmacht i Norge hadde ansvar for.⁷³ Tysk personell i denne oppgaven inneholder derfor gruppene; Heer, Kriegsmarine, Luftwaffe og Sonstige.⁷⁴ Sonstige fungerte videre som en samlegruppe for de som ikke gikk innunder Hæren, Krigsmarinen og Luftforsvaret.⁷⁵ Tysk personell er med dette all personell tilknyttet det tyske militæret, men som ved kapitulasjonen ikke lenger hadde noen militær funksjon i Norge. Sovjetiske, polske og jugoslaviske krigsfanger, ofte tvangsarbeidere under naziregimet i det tyskokkuperte Norge, var såkalte «displaced persons» og ikke definert som tysk personell.⁷⁶

Tyskerne som befant seg i Norge etter krigen oppholdt seg fortrinnsvis i interneringsleirer. Innad i leirene var det en kommandostruktur blant tyskerne som opprettholdt avdelingens disiplin.⁷⁷ Denne strukturen var viktig for at de norske myndighetene skulle ha noen å forholde seg til innad i leirene.

⁶⁹ Hauge 1994: 14

⁷⁰ Nilssen 2015: 26

⁷¹ Nilssen 2015: 27

⁷² Nilssen 2015: 26

⁷³ Korsnes & Dybvig 2018: 20

⁷⁴ Korsnes & Dybvig 2018: 26

⁷⁵ Korsnes & Dybvig 2018: 28

⁷⁶ Amundsen 2012

⁷⁷ Nilssen 2015: 48

Med det store antallet tyskere og «displaced persons» som var gjenværende i Norge, fikk myndighetene i 1946 lov å sette internerte tyskere i arbeid. Avgjørelsen tok Den allierte Overkommando.⁷⁸ Hele 15 000 mann ble satt i sivilt arbeid, arbeid som tømmerhogging og torvplukking. Denne type arbeid var ikke påtvunget. For å utføre arbeidsoppdrag, plasserte britiske- og norske styrker tyskerne i arbeidskommandoer. Direktør Christian Lindboe ledet organisasjonen «Kontoret for beskjeftigelse av tysk arbeidskraft» som lå under Forsvarsdepartementet.⁷⁹ I mai 1946 ble de første tyskerne satt i arbeid basert på norske tariff-lønninger, og arbeidet var hovedsak i forbindelse med vei- og skogsarbeid. Slik arbeidskraft ble sett på som populært blant arbeidsgivere, og flere sendte inn ønsker og etterspørsler for slikt arbeid.⁸⁰ Grunnen til at slikt arbeid var ønsket kan på en side ligge i at tyskerne kunne utførte arbeid hvor det var vanskelig å sysselsette nordmenn, og på en annen side var den tyske arbeidskraften fortrinnsvis billigere og lettere tilgjengelig enn norsk arbeidskraft. Bruken av tysk personell som arbeidskraft foregikk på flere områder. I arbeidsområdene basert på primærnæringene, med spesielt fokus på skogsdrift, opplevde tyskerne å behandles som arbeidere med lønn og med en form for forsikring. Minerydterne opplevde ikke disse fordelene.

2.3. Repatriering

Maidagene 1945 var ikke nødvendigvis et nederlag for alle gjenværende tyskere i Norge. Friheten var ikke bare for nordmennene, tyskerne hadde også lengtet etter den. Flere tyskere ønsket å ta avstand til regimet de lenge hadde tilhørt.⁸¹ Likevel var det tyske offiserer og andre tyske styrker som ikke ville akseptere den nye situasjonen.⁸² For de fleste tyskere betydde krigens slutt i Norge hjemsendelse, men for enkelte tyskere betydde krigens slutt å betale for sine forbrytelser under krigen. Organiseringen av tyskerne i Norge etter kapitulasjonen var en omfattende prosess. Før en repatrieringsplan, som innebar at tyskerne skulle sendes tilbake til Tyskland kunne iverksettes – måtte britene skaffe seg kontroll over de tyske styrkene. Det skulle organiseres hvilke mennesker som skulle sendes hjem til hvilken tid, hvilke som skulle bli gjenværende lenger for arbeid, og hvilke som skulle dømmes og straffes.

⁷⁸ Gogstad 2005: 320

⁷⁹ Gogstad 2005

⁸⁰ Gogstad 2005

⁸¹ Nilssen 2015: 55

⁸² Nilssen 2015: 55

General Sir Andrew Thorne var innstilt på at tyskerne skulle føle seg som tapere av krigen, og han bestemte at tyskerne skulle behandles med bestemte og strenge krav. Med tyskernes tallsterke tilstedeværelse, måtte de allierte styrkene unngå å gi tegn på at de var redd for at tyskerne kunne slå tilbake. De måtte derfor ikke gi seg for trusler og klager fra tyskernes side.⁸³ Avvæpningen og organiseringen av tyskere til deres egne reservater og leirer, gikk overraskende uten motstand. Mye av grunnen til dette var den heftige militære disiplinen tyskerne hadde, med et stabsarbeid utført av tyskerne som gjorde at mye av organiseringen av tyskerne kunne foregå uten stort press fra norske- og britiske styrker.⁸⁴

De tyske styrkenes holdninger overfor Hjemmestyrkene (HS) var en av utfordringene som oppsto mellom frigjøringen og repatrieringen. Det var vanskelig å vite hvordan tyskerne ville reagere etter at Tyskland kapitulerte. Etter Hitlers selvmord i slutten av april 1945, var det storadmiral Karl Dönitz som ble det nye statshodet. Dönitz sitt ønske var en rask slutt på krigen, og endte med at Tyskland kapitulerte i mai 1945.⁸⁵ Det var uvisst hvordan tyskerne ville reagere på Dönitz sin avgjørelse om kapitulasjon. Josef Terboven, som var rikskommissær i Norge under okkupasjonstiden, ble avsatt av Dönitz ved kapitulasjonen, og Terboven tok så sitt eget liv.⁸⁶ General Franz Böhme ble innsatt som øverste representant for tyske myndigheter på norsk jord etter Terbovens avsettelse. Böhme ønsket ikke å kjempe mot kapitulasjonen, men ønsket heller at troppene hans skulle få det han kalte 'en ærefull marsj hjem til Tyskland'.⁸⁷ Utfallet av tyskernes reaksjon på kapitulasjonen kunne på en måte skapt flere utfordringer dersom protestene blant soldatene var større. Disiplineringen av soldatene, og deres evne til å følge ordre var derfor avgjørende i frigjøringsprosessen i Norge. Selvfølgelig var det flere soldater som gikk i mot Böhme sin avgjørelse om kapitulasjon og en ærefull tilbaketrekking, men flertallet fulgte ordre og det ble derfor en mye roligere overgang fra krig til fred enn forventet.

Repatrieringen av tyskerne i Norge foregikk mellom 1945 og 1947. De siste tyskerne som tilhørte tyske militære styrker under krigen, og som i perioden 1945-47 var betegnet som tysk personell – reiste fra Norge våren 1947.⁸⁸ Det var krigsfangene med ulik nasjonal bakgrunn,

⁸³ Hauge 1994: 129

⁸⁴ Hauge 1994: 131

⁸⁵ Njølstad 2020

⁸⁶ HL-senteret 2020

⁸⁷ Njølstad 2020

⁸⁸ Gogstad 2005

som skulle sendes hjem i første omgang, og deretter tysk personell og sivile. Samtidig skulle alle andre nasjonaliteter som hadde blitt bragt til Norge av tyskerne under krigen repatrieres.

2.4. Repatrieringsplanen fra Trøndelag

Trøndelag, eller *Zone Drontheim* som tyskerne kalte området under krigen, omfattet Trøndelag, Møre og Romsdal og deler av Oppland.⁸⁹ I Trøndelag befant det seg, per 18.juni 1945, 70 700 tyskere, der 59 705 var kategorisert som avvæpnet personell.⁹⁰ Etter kapitulasjonen skulle disse plasseres i interneringsleirer. Dette ble bestemt i kapitulasjonsdokumentene.⁹¹ Repatrieringsplanene ble strukturert i tabeller og ordrer over hvem som skulle flyttes hvor, til bestemte tider. Planene inneholdt også hva som skulle medfølge under reisen. Hjemsendelsen av tyskerne ble et tidskrevende arbeid, og det måtte nøye planlegges og organiseres for at det store antallet gjenværende tyskere skulle komme seg hjem. Trondheim hadde en større rolle i planen for repatrieringen av tyskerne, hvor byen fungerte som et sted hvor hæravdelinger fra andre landsdeler ble registrert, og klargjort for hjemsendelse.⁹² Distriktskommandoen i Trøndelag (D.K.T.) overtok ansvaret og ledelsen fra Hjemmestyrkene, og fungerte som et forbindelsesledd mellom de britiske styrkene og den sivile befolkningens administrasjon.⁹³ D.K.T. var derfor et viktig ledd for Trøndelag og repatrieringen av tyskerne etter kapitulasjonen.

Norge sto overfor en situasjon hvor de måtte ta stilling til hvor de gjenværende tyskerne skulle oppholde seg frem til repatrieringen. I Trøndelag var det uproblematisk å finne plass til de over 70 000 gjenværende tyskerne. Bare i Trondheim fantes det leirer som hadde blitt bygget i hovedsak av tyskerne selv, og som kunne huse flere tusen personer.⁹⁴ Tyskerne ble derfor internert inn i egne områder i interneringsleirer omkring i Trøndelag, noen i Trondheim, andre i leirer ved Øysand, Melhus og i Midtsand hvor det var det disponible leirer for tyskerne å oppholde seg.⁹⁵ I Trondheim fantes slike leirer blant annet på Moholt⁹⁶ og Rotvoll. På Austflata ved Moholt ble det bygget et luftvernartilleri under krigen, et område som var sikret

⁸⁹ Siversten et. al. 2018: 337

⁹⁰ Korsnes & Dybvig 2018: 48

⁹¹ Sivertsen et. al. 2018: 338

⁹² Nilssen 2015: 56

⁹³ Rein 2021

⁹⁴ Sivertsen et. al. 2018: 338

⁹⁵ Sivertsen et. al. 2018: 338

⁹⁶ Rustkammeret Dokumentarkiv. Boks 191, mappe 1149. Øverstkommanderende for de norske styrker i Trøndelag. Administrasjonsordre Nr. 654, 24.juni 1946.

av miner og piggrådgerder.⁹⁷ Austflata var en brakkeleir hvor det også ble bygget bunkere, som etter krigen var oppholdssted for tyskerne. Leiren på Rotvoll var under andre verdenskrig en krigsfangeleir hvor det oppholdt seg jugoslaviske og russiske krigsfanger.⁹⁸ En brakkeleir på Nidarvoll skulle også tilrettelegges som oppholdssted for tysk personell.⁹⁹

Tyskerne var i stor grad flinke på å organisere seg selv, og det militære gradssystemet fungerte innad i leirene. Noen steder var briter og/eller nordmenn fungerende som overordnede vakter.¹⁰⁰ Britene var ansvarlig for å skape oversikt og kontroll over tyskerne og tysk utstyr i form av våpen, ammunisjon, kjøretøy og annet tysk materiell.¹⁰¹ Hjemsendelsen fra Trøndelag kom ikke i gang før juli 1945, dette grunnet denne omfattende organiseringsjobben med registrering og kontrollering.

På en måte fremstår den utformede repatrieringsplanen som en fordel for D.K.T. og de allierte styrkene. På denne måten kunne de utnytte seg av tysk personell til arbeidskraft så langt det var mulig. Hjemsendelsen var et tidskrevende arbeid, hvor organisering av hjemsendelsen var avhengig av kapasitet for transport. Både tyske-, britiske- og norske fartøy ble satt til disposisjon for å transportere tyskerne ut av Norge.¹⁰² Kapasiteten som var beregnet for repatrieringen av tyskerne, ble mindre enn planlagt. Tross at det gikk ett tog daglig i måneden med plass til 1000 mann per tog, var ikke kapasiteten stor nok til å transportere alle innenfor den planlagte tidsrammen.

Tysk personell transporterte fra Trøndelag i hovedsak med tog ved repatriering.¹⁰³ Togene gikk til kysten i sør hvor de videre ble fraktet med skip. Togtrafikken fungerte i utgangspunktet greit med tanke på antallet personell som ble repatriert, foruten noen problemer. Sivertsen et. al. har i sin bok *Fem mørke år*, poengtert at repatrieringen fungerte bra, likevel stiller jeg meg kritisk til denne påstanden, da jeg har kommet over dokumenter fra planer om repatriering som tilsier at hjemsendelsen fikk utfordringer med tanke på kapasitet i transport. Det poengteres at i september 1945, var det repatriert 270 000 tyskere fra Norge.¹⁰⁴

⁹⁷ Wiki Strinda 2020. Lest 08.05.2022.

⁹⁸ Levanger Fotomuseum 2019

⁹⁹ Rustkammeret Dokumentarkiv. Boks 191, mappe 1149. Øverstkommanderende for de norske styrker i Trøndelag. *Administrasjonsordre nr. 447*. 21. februar 1946.

¹⁰⁰ Nilssen 2015: 26

¹⁰¹ Sivertsen et. al. 2018: 338

¹⁰² Gogstad 2005

¹⁰³ Sivertsen et. al. 2018: 338

¹⁰⁴ Sivertsen et. al. 2018: 339

Repatrieringen må derfor ha fungert til en viss grad, selv om det i september var gjenværende nærmere 110 000 tysk personell å ventet på og repatrieres.

I Trøndelag var det D.K.T. som utformet repatrieringsplan for hjemsendelse av tyskerne. I repatrieringsplanene var det oppgitt til hvilken tid hvilke tyskerne i Trondheimssonen skulle sendes hjem.¹⁰⁵ Repatrieringsplanene skapte oversikt, både på hvem som skulle sendes hjem, men også hvem som skulle sendes andre steder i Norge. I en av repatrieringsplanene ble det oppgitt at det kunne sendes 3500 tyskere den 10. juni 1946, men med en unntak hvor 500 av disse skulle sendes til Nord-Norge for opprydningsarbeid. De 500 som skulle sendes til Nord-Norge skulle trolig sendes for å bidra i opprydningsarbeidet i Finnmark.

2.5. Flyktninge- og fangedirektoratet

Organiseringen på papir var i teorien godt planlagt, men selve forflytningen ble påvirket av ulike faktorer og fungerte ikke i praksis. Rapporter som beskriver forflytninger av et større antall tyske sivile og soldater viser at organiseringen i praksis krevde store vaktstyrker og at det underveis i forflytningene kunne oppstå utfordringer. Kasting av håndgranater og et stort antall berusende menn nevnes.¹⁰⁶ På en annen måte ble ikke organiseringen av repatrieringen en prosess som utspilte seg som planlagt. Kanskje naturlig i og med at en ikke hadde vært i en situasjon hvor et stort antall mennesker skulle fraktes ut av landet tidligere. Forsinkelsene av repatrieringen skapte problemer for de norske myndighetene. Sivile tyskere og sovjetiske- og jugoslaviske krigsfanger som hadde oppholdt seg i Norge under krigen, hadde ikke lenger sted å oppholde seg og var avhengig av å repatrieres.¹⁰⁷ Myndighetenes løsning ble å plassere dem som «displaced persons» i en nyopprettet Flyktninge- og Fangedirektorat.¹⁰⁸

Flyktninge- og Fangedirektoratet ble opprettet høsten 1945 som et forsøk på å skape orden på kaoset som krigen hadde forårsaket.¹⁰⁹ Kaoset av mennesker på flykt skulle løses gjennom å skape oversikt over utenlandske fanger i Norge som skulle repatrieres, og få norske fanger fra utlandet hjem. Noen av utfordringene Flyktnings- og Fangedirektoratet møtte på, var at de som skulle repatrieres til sine hjemland, ikke hadde noe å reise hjem til. Prosessen for å løse utfordringene var lang, og flyktningene krevde ressurser i form av mat, tak over hodet,

¹⁰⁵ Rustkammeret dokumentarkiv. Boks 13, Mappe 67. Evakueringsplan D.K.T. Oslo, 29. mai 1946.

¹⁰⁶ Nilssen 2015: 57

¹⁰⁷ Gogstad 2005

¹⁰⁸ Gogstad 2005

¹⁰⁹ Arkivverket 2018

skolegang, klær og helsehjelp.¹¹⁰ Det må understrekes at dette ikke gjaldt avvæpnet tysk personell. Flyktnings- og Fangedirektoratet var med på å hjelpe menneskene på flykt og løse kaoset i tilknytning det store omfanget utenlandske fanger som var i Norge under Tysklands okkupasjon.

2.6. Konklusjon

De britiske styrkene, med General Sir Andrew Thorne i tet, ledet Norge gjennom den tyske kapitulasjonen og overgangen til fred. Gjennom en nøye planlagt prosess var det allerede laget en plan over hvem som skulle ta over i kommune- og fylkesadministrasjonen, og de norske styrkene valgte å samarbeide med de britiske styrkene og lot britene ta seg av den militære kontrollen i Norge så lenge tyskerne var gjenværende i landet.

Ved fredens start ble de tyske soldatene internert i leirer, hvor de innad i leirene hovedsakelig fikk styre seg selv, det var dog alliert- og norsk vakthold som hadde den overordnede makten..¹¹¹ Gjennom disiplinerte tyskere og et samarbeidsvillig tysk stab, ble også muligheten for myndighetene til å drive med leting etter forbrytere lettere. Endringen i maktstrukturen i Norge gikk overraskende fredfullt for seg, de allierte styrkene sammen med Hjemmestyrkene klarte å håndtere overgangen fra krig til fred uten særlige protester fra tyskernes side. Tyskerne på den andre siden, takket være deres militære disiplin og evne til å motta ordre, kapitulerte i stor grad fredfullt, med mål om en ærefull tilbaketrekking fremfor å skape et blodbad i protest.

Planleggingen for hjemsendelsesprosessen var planlagt allerede før freden. For eksempel viser dokumenter fra prosessen antall soldater som skulle sendes til hvilken tid. I praksis gikk likevel ikke repatrieringsprosessen som planlagt. Kapasiteten for disponering av fartøy ble for liten, og selv om det gikk tog som tok 1000 mann daglig, var det et tidskrevende og dyrt prosjekt. En løsning ble å bruke tysk arbeidskraft i skogsdrift. Noen ble satt til annet arbeid slik som opprydningsarbeid som minerydding og rydding av eksplosiver. Det store antallet tysk personell i Norge ble stilt disponibel for å brukes som arbeidskraft i Norge, som en løsning det overveldende antallet tyskere som ventet på å repatrieres. De tyskerne som

¹¹⁰ Arkivverket 2018

¹¹¹ Nilssen 2015: 26

arbeidet med tømmerhogging i skogbruket fikk lønn, og arbeidet var ikke påtvunget. Andre tyskere jobbet som mineryddere uten særlige fordeler.

For å konkludere, har dette kapittelet redegjort for det endrede maktforholdet mellom britene og nordmennene på den ene siden, og tyskerne på den andre. Videre ble disponering av tysk personell til arbeidskraft i Norge og repatriering blitt belyst. Spesifikt repatrieringsplanen for Trøndelag med eksempler fra internering i leirer. I sammenheng med hjemsendelse av «displaced persons», som ikke var avvæpnet tysk personell, men for eksempel sovjetiske og jugoslaviske krigsfanger og sivile tyskere, ble Flyktninge- og fangedirektoratet dannet høsten 1945. Under Forsvarsdepartementet ble det opprettet et Kontor for beskjeftigelse av tysk arbeidskraft i 1946, selv om organisasjonen ikke var i drift i lang tid, ble det fortsatt utført mye arbeid gjennom disse.¹¹²

¹¹² Gogstad 2005

Kapittel 3: Tysk personell til minerydding

At Norge benyttet seg av tysk arbeidskraft i det omfattende opprydningsarbeidet etter krigen, kan ikke legges skjul på. Hvem var ansvarlig for å rydde de tyske minefeltene? I 1945 var svaret; tyskerne selv! Å benytte tyskerne til opprydningsarbeid var ikke ukjent i Europa. Både Danmark og Frankrike benyttet seg av tyske krigsfanger, eller tysk avvæpnet personell til minerydding.¹¹³ Genèvekonvensjonene av 1929 art. 32. beskyttet heller ikke tyske mineryddere i europeiske land.

Dette kapittelet skal fokusere på tysk personell til minerydding i Norge, men vil sammenligne den norske situasjonen med et europeisk hevnmotiv mot tyskerne etter andre verdenskrig. Hensikten med kapittelet er å undersøke hvordan minerydding i Norge ble organisert og praktisert. Videre vil kapittelet se minerydding i Norge i et internasjonalt lys, og drøfte hvor vidt minerydding gikk i strid med Genèvekonvensjonene av 1929.

3.1. Den tyske arbeidskommando og mineryddingskommando

Arbeidskommandoer var en gruppe tysk personell som var under militært styre og som kunne beordres til ulike oppdrag.¹¹⁴ Definisjonen for arbeidskommando i denne sammenheng er forøvrig med utgangspunkt i arbeidskommandoer bestående av avvæpnet tysk personell mellom 1945-1947.

Tyske minespesialister fra det tyske ingeniørpersonell var blant det tyske personellet som ble satt til minerydding i Norge etter kapitulasjonen i 1945.¹¹⁵ I starten av mineryddingsarbeidet var det planlagt å ha trent ingeniørpersonell skulle trene opp annet tysk personell for å drive med minerydding. Senere, i opprettelsen av mineryddingskommandoer og andre arbeidskommandoer, ble tilfellet at de gjenværende tyskerne skulle samles i leirer og settes i arbeidskommandoer for å utføre ulike oppdrag der det var behov for arbeidskraft. I forhold til behovet for å klarer områder for det massive antallet miner tyskerne hadde lagt ut langs kysten i Norge, virket også opprettelsen av mineryddingskommandoer nødvendig.

¹¹³ Bönish 2008

¹¹⁴ Det norske akademis ordbok: *Arbeidskommando*.

¹¹⁵ Rustkammeret Dokumentarkiv. Boks 191, mappe 1148. *Avskrift. order No. 32. Operation order. Lifting of Minefields and Removal of Explosive Charges in The Trondheim Zone*. 28. juli 1945.

Det finnes flere dokumenter som omtaler arbeidskommandoene stasjonert i Trøndelag, og jeg har valgt å vise til eksempler fra disse. Eksempelene er hovedsakelig administrasjonsordre fra 1946. Arbeidskommandoene ble satt til å utføre arbeid der det var nødvendig med arbeidskraft. Dog var det opp til norske myndigheter om tysk arbeidskraft kunne brukes til de ulike arbeidsoppdragene, det var nemlig et ønske om bruk av norsk arbeidskraft så langt det lot seg gjøre.¹¹⁶

I Trøndelag var den ansvarlige for å formidle anmodning av tyske arbeidskommandoer og tysk arbeidskraft, fylkesmannen. Fylkesmannen hadde samme rolle som embetet 'statsforvalteren' har i dag - å arbeide for det beste interessen for fylket, og oppfølging av vedtak og retningslinjer fra Stortinget og regjeringen.¹¹⁷ Endringen av betegnelsen 'fylkesmann' til 'statsforvalter' ble gjort i 2021.¹¹⁸ Fylkesmannsembetet hadde blant annet i oppgave å være med på planlegge gjenreisningen i Norge etter krigen.¹¹⁹ Fylkesmann i Søndre Trondhjems amt (Sør-Trøndelag) i perioden 1940-1947 var Johan Cappelen, og i Nordre Trondhjem amt (Nord-Trøndelag) var det Asbjørn Lindboe i perioden 1945-1947.¹²⁰ Fylkesmannsembetet fungerte som en organisasjon hvor det var ansatte under fylkesmannen.

Oppgaven Fylkesmannen sto overfor i 1946, var å ta avgjørelser om hvorfor/hvorfor ikke norsk arbeidskraft kunne brukes til de oppdragene hvor det ble ønsket tysk arbeidskraft. Med bakgrunn i Fylkesmannens ansvar for å passe på at retningslinjer fra regjeringen ble ivaretatt, kunne embetet Fylkesmannen hadde på en side være nødvendig for å passe på at det ikke ble benyttet tysk arbeidskraft til arbeidsoppgaver det var mulig å ansette nordmenn til. På en annen side var Fylkesmannen et bindeledd mellom den norske regjeringen og de militære styrkene som kontrollerte tyskerne. Med dette mener jeg hvordan Fylkesmannen var ansvarlig for at regjeringens retningslinjer var gjeldende i de ulike fylkene omkring i Norge, og at myndighetene ikke var passive i håndteringen av tyskerne, heller ikke i hvordan tyskere ble disponert som arbeidskraft. Fylkesmannen for Trøndelag formidlet sine avgjørelser gjennom D.K.T. som formidlet videre til de britiske Head Quarters.

¹¹⁶ Rustkammeret dokumentarkiv. Boks 13, Mappe 68. *Trondheim Zone – administrativ instruksjon nr. 2.*

¹¹⁷ Killengreen 2012: 15

¹¹⁸ Statsforvalteren 2022. Lest 11.05.2022.

¹¹⁹ Administrasjonsdepartementet 1995.

¹²⁰ Administrasjonsdepartementet 1995.

Arbeidskommandoene utførte ulike oppdrag og fikk ordre fra Den tyske Øverstkommanderende i Trøndelag. I ordrene ble det oppgitt hvor arbeidskommandoen meldte seg, og hvilket utstyr og eventuelt hvor mange rasjoner som skulle medbringes eller stilles disponibel for arbeidskommandoen.¹²¹ I noen dokumenter er det presisert at det var ønsket pionerer eller ingeniørpersonell som arbeidskraft til mineryddingsarbeid. Det var ønskelig å bruke personell med erfaring og som hadde kjennskap til minefeltene og hvilke type miner som befant seg i hvilke områder. Administrasjonsordre nr. 551, fra Øverstkommanderende for norske styrker i Trøndelag, nevner rydding av minefelt på Ørland og ved Ålesund.¹²² Arbeidskommandoene som utførte rydding av minefelt måtte være «skikket» personell.¹²³ Mineryddingskommandoen skulle få sengeutstyr og proviant for 14 dager. Etter gjennomført arbeid skulle mineryddingskommandoen trolig returnere til sitt oppholdssted og avvente på neste ordre. Administrasjonsordre nr. 560, fra Øverstkommanderende for norske styrker i Trøndelag, gir ordre til tysk mineryddingspersonellet om å være klar for disposisjon for Pionerkompaniet til Distriktskommandoen i Trøndelag.¹²⁴ Det blir ikke gitt noe ordre om hvilket arbeid som er forventet, men at det ville skje en overføring så snart det var nødvendig for deres tjeneste. Det nevnes at mineryddingskommandoen måtte oppholde seg på Øysand. Det er ikke nevnt om det var samme mineryddingskommando som i administrasjonsordre nr. 560.

Det virker å være forskjell på hva en arbeidskommando- og hva en mineryddingskommando er. På en side blir det gitt uttrykk for at det var ønskelig med en mineryddingskommando eller personell skikket for arbeidet ved mineryddingsoppdrag. En mineryddingskommando var derfor bestående av personell spesielt utdannet for å fjerne miner, eller personell som var pionerer. På en annen side blir likevel en arbeidskommando bedt om å være klar til å stille til tjeneste. En arbeidskommando bestående av «skikket» personell som nevnt i administrasjonsordre nr. 551.¹²⁵ Arbeidskommandoen defineres ikke i denne sammenheng som en mineryddingskommando. Likevel gir ordren uttrykk for at det var personell til

¹²¹ Rustkammeret Dokumentarkiv. Boks 191, mappe 1149. Øverstkommanderende for de norske styrker i Trøndelag. *Administrasjonsordre nr. 547*. 3. mai 1946.

¹²² Rustkammeret Dokumentarkiv. Boks 191, mappe 1149. Øverstkommanderende for de norske styrker i Trøndelag. *Administrasjonsordre nr. 551*. Trondheim, 4. mai 1946.

¹²³ Rustkammeret Dokumentarkiv. Boks 191, mappe 1149. Øverstkommanderende for de norske styrker i Trøndelag. *Administrasjonsordre nr. 551*. Trondheim, 4. mai 1946.

¹²⁴ Rustkammeret dokumentarkiv. Boks 191, mappe 1149. Øverstkommanderende for de norske styrker i Trøndelag. *Administrasjonsordre nr. 560*. 10. mai 1946.

¹²⁵ Rustkammeret Dokumentarkiv. Boks 191, mappe 1149. Øverstkommanderende for de norske styrker i Trøndelag. *Administrasjonsordre nr. 551*. Trondheim, 4. mai 1946.

minerydding. Forskjellene på en mineryddingskommando og en arbeidskommando bestående av skikket personell, var nødvendigvis ikke stor. Definisjonene kan i denne sammenheng ha samme betydning.

De tyskerne som var en del av mineryddingskommandoene ble i noen tilfeller nektet repatriering, og måtte være igjen i Norge for å utføre ulike mineryddingsoppdrag. Mineryddingskommandoen «STORFOSEN», som oppholdt seg i Trondheimssonen, er et eksempel på en gruppe som ble sperret for repatriering.¹²⁶ Grunnen var enkel – kommandoen skulle stå klar for videre arbeid i Trøndelag. Det var i sammenheng med tysk personell satt til minerydding at repatrieringen av disse ikke skulle prioriteres. Dog heller at disse skulle holdes igjen for å fullføre opprydningsarbeidet.¹²⁷ Grunnen kan lett tenkes å være at det ikke var ønskelig med norsk arbeidskraft innenfor denne type opprydningsarbeid etter krigen. Det kan også tenkes at det skulle prioriteres å sende hjem tysk personell som ikke ble benyttet til noe form for arbeid som gagnet de allierte og nordmennene. Om dette var tankene i praksis er vanskelig å sette en finger på, men ut ifra de ulike dokumentene og ordrene som er sendt angående repatriering, kan mye tyder på det.

Mineryddingskommandoene så en endring i 1947, hvor det ble det igangsatt utdanning av minekommandoer bestående av norske militære styrker, og ikke lenger tysk personell.¹²⁸ Hærens Ingeniør- og pionerskole holdt kurs i mine- og bomberydding, mens utdanning av mineryddingskommandoer skjedde ved Ingeniørregimentets hjemmekompani på Hvalsmoen.¹²⁹ I 1947 etter endt utdanning, ble ‘Mineryddingskommando Finnmark’ og ‘Mineryddingskommando Nord-Troms’ satt til mineryddingsarbeid og oppfølging av allerede ryddede områder. I arbeidet ved å kontrollere de allerede kontrollerte områdene som tyskerne hadde fått godkjent i perioden 1945-1946, ble det funnet alt fra miner, granater, bombekastere, håndgranater, strøm-miner, røykbokser, og flere typer sprengstoff.¹³⁰

¹²⁶ Rustkammeret Dokumentarkiv. Boks 191, mappe 1149. Øverstkommanderende for de norske styrker i Trøndelag. *Administrasjonsordre nr. 547*. 3. mai 1946.

¹²⁷ Rustkammeret dokumentarkiv. Boks 13, mappe 69. Hærens Overkommando. *Tilbakeholding av tysk personell i Norge*. Oslo, 19. juni 1946.

¹²⁸ Steinbakken et. al. 2000: 384

¹²⁹ Steinbakken et. al. 2000: 384

¹³⁰ Steinbakken et. al. 2000: 384

3.2. Mineryddingsprosessen

Å fjerne de tyske minefeltene som ble lagt ut under andre verdenskrig ble et prioriteringspunkt for de britiske styrkene. De tyske minefeltene ble et hinder for oppbyggingen av Norge etter krigen, og var derfor viktig å få fjernet. Mellom 1-1,5 millioner landminer var lagt ut i landet, med unntak av Finnmark. I Finnmark var det regnet med å være over 100 000 miner som måtte håndteres.¹³¹ Minene var i utgangspunktet plassert ut i områder langs kysten, og var et forsøk på å hindre fiender som ønsket å gå i land. Det var også plassert ut minefelt i nærheten av befestningsanlegg, for eksempel ved industrielle anlegg og ammunisjonslagre – her for å hindre adgang for sabotører.¹³² Minene var plassert ut i store mengder og et minefelt kunne dekke opptil 100m². Minene omfattet i hovedsak to typer.¹³³ Den ene typen var beregnet å virke mot større kjøretøy som for eksempel tanks, mens den andre var beregnet på personell.¹³⁴ Ved kapitulasjonen var ikke minetyperne tyskerne brukte ukjent for de allierte, og blant kapitulasjonsbetingelsene måtte tyskerne utlevere kart over utlagte miner og sprengladninger i Norge – blant disse betingelsene måtte tyskerne selv stå for ryddingen av minefeltene.¹³⁵

Mineryddingen ble utført ved å sende ut mineryddingskommandoer bestående av tysk personell, gjerne spesialpersonell fra ingeniørstaben, for å klarere utdelte minefeltsonråder. Det ble brukt kart over minefeltene i Norge som de allierte hadde fått fra tyskerne i mineryddingsarbeidet. Det må dog nevnes at ikke alle minefelt kunne ryddes, derav de minene som var skylt ned på stranden eller dekket av ras.¹³⁶

Head Quarters for allierte styrker skrev i et brev til den tyske Øverstkommanderende, instruksjoner for minerydding. Det ble sagt at bare tysk personell var ansvarlig for å sjekke at minefeltene var finkammet for miner, og dersom det oppsto ulykker hadde minerydderne enten vært uforsiktig i mineryddingen, eller så hadde de ikke utnyttet mulighetene til å forberede og utføre arbeidet skikkelig.¹³⁷ Ved bruk av tynne jernstenger, gikk tyskerne systematisk og sjekket jorden for miner og arbeidet seg over svært risikofylte områder. Tysk ingeniørpersonell skulle rapportere for ferdig ryddet minefelt, og videre prosedyre var å påse

¹³¹ Steinbakken et. al. 2000: 381

¹³² Steinbakken et. al. 2000: 381

¹³³ Steinbakken et. al. 2000: 381

¹³⁴ Steinbakken et. al. 2000: 382

¹³⁵ Steinbakken et. al. 2000: 382

¹³⁶ Steinbakken et. al. 2000: 382

¹³⁷ RA/RAFA-4978/D/L0054. Colonel. *Mine Clearing*. Oslo, 12. juli 1945.

at området var klart for å bli godkjent. Både norske og britiske soldater var med og kontrollerte ryddingen.¹³⁸ Området ble godkjent dersom en britisk eller norsk offiser var fornøyd med arbeidet og hadde blitt overbevist om at det ikke var flere miner igjen i minefeltet. Det er ikke oppgitt hvordan britene eller nordmennene kunne velge å bli overbevist, og det kan derfor være åpent for tolkning at noen kanskje tok til mer brutale metoder enn andre. Med dette menes å sende tyskerne ut i manngard over området for å sjekke at det ikke lå noe igjen, som var en praktiserende metode for tyske mineryddere i Norge fra 1945. Måten tyskerne ble sendt ut i manngard over minefeltene for å sjekke om områdene var ryddet skikkelig, var en brutal måte å sjekke om mineryddingen var gjennomført skikkelig. Tyskerne som ble sendt over minefeltene hadde ikke noe valg, og gjennomføringen var svært risikofylt. Dette eksempelet kan knyttes til hvorfor behandlingen av tyskerne i Norge etter krigen, gikk i strid mot Genèvekonvensjonene av 1929 art. 32.

Det virker tilsynelatende som de allierte var fornøyd med tyskernes innsats da det kom til mineryddingen. Raske fremskritt og en grundig jobb gjorde at allerede i august 1945 var store deler av Norge ryddet for miner. Unntaket var Finnmark. Tyske mineryddere skulle likevel være disponibel og brukes til mineryddingsarbeid i 1946.

Arbeidet med rydding av miner medførte et omfang ulykker og noen ganger dødsfall. Oversikten over drepte og skadde etter mineryddingen i Norge, viser at 178 tyskere ble drept og 241 såret. I forhold til norsk- og britisk militære, som hadde tilsammen 8 drepte og 9 såret, kan man se en omfattende forskjell hvor tyske tapte liv var relativt høyere enn norske- og britiske tapte liv.¹³⁹ I forhold til andre land som brukte tyskere til minerydding, er tallet over drepte i Norge fortrinnsvis lavt. I Frankrike ble det estimert at 1800 tyskere døde som følge av det påtvungne arbeidet.¹⁴⁰ Arbeidet var kostbart på tyskernes liv, og frykten for å være uheldig med minerydding og sjekkingen av de ryddede områdene må ha vært en motivasjon for det nøye ryddingsarbeidet.

¹³⁸ Steinbakken et. al. 2000: 382

¹³⁹ Steinbakken et. al. 2000: 382

¹⁴⁰ Bönisch 2008

3.3. Hevnmotiv?

Det er interessant å belyse hvor vidt hevn mot tyskerne etter krigen kan være en fellesnevner for europeiske land som var okkupert av Tyskland under andre verdenskrig. Tyskerne ble benyttet til arbeidskraft for gjenoppbyggingen flere steder i Europa, ikke bare Norge og Danmark.¹⁴¹ Om årsaken til at tyskerne ble satt til farlig arbeid i flere land var en akt ut av hevnlyst eller et selvsagt konsept, kan stilles spørsmål til. Hevn var noe flere av de okkuperte landene kjente på etter krigen, og at tyskerne måtte gjenoppbygge og rydde det de hadde forårsaket under krigen, var for mange kanskje en selvfølge. At dette er grunnen er i hvert fall tenkelig med tanke på at tyskere som mineryddere etter krigen var en trend i flere europeiske land.

Grunnen til at tyskerne skulle drive opprydningsarbeidet av miner og andre eksplosiver, kan på en side ligge i logikken med at det tyskernes miner og tyskerne som hadde stått for utleggelsen av minene, og at de derfor skulle de få rydde minene selv. For hvorfor skulle de okkuperte landene håndtere farlig «rot» som tyskerne hadde etterlatt seg? På en annen side er det vanskelig å forestille seg hvordan det var å leve i et Europa preget av ekstrem ødeleggelse etter krigen. Ikke bare det materielle, men også hvilke følelser som var i sving hos befolkningen i land som hadde vært okkupert av tyskerne. Holdningen befolkningen hadde til tyskerne var nok trolig avgjørende for behandlingen de fikk etter krigen. Under krigen vokste det frem et syn på de tyske soldatene, for eksempel «[...] en historie som viser hvilken holdning som rådet overfor krigsfanger på denne tiden, noe som avslører tilbøyelighet til hevn selv på aller høyeste nivå».¹⁴² Hatfølelsen og hevngjerrigheten ble heller ikke mindre da tyskerne innså sitt nederlag og kapitulerte i 1945.

«Hevnhandlinger ga enkeltpersoner og lokalsamfunn en følelse av at de ikke lenger var passive tilskuere til det som skjedde».¹⁴³ I Europa var hevn en fellesbetegnelse for det tyskerne ville bli utsatt for i tiden etter andre verdenskrig. Heller var det ikke bare tyskerne som skulle oppleve hevngjerrigheten, men også de som var sett på som kollaboratører og de som hadde hatt et forhold til tyske soldater under krigen. Hevnhandlingene kunne foregå blant enkeltpersoner og i lokalsamfunn. I denne sammenheng kan det være relevant å belyse hvor vidt de allierte militære styrkene også kjente behovet for å hevne seg på tyskerne. For de

¹⁴¹ Jensen 2020

¹⁴² Lowe 2013: 135

¹⁴³ Lowe 2013: 206

militære styrkene besto også av enkeltmennesker med egen vilje og egne tanker, og har uten tvil hatt påvirkning på hvordan de allierte styrkene valgte å behandle de tyske soldatene etter kapitulasjonen, tross hvilke ordre de fikk.

Med henhold til tyskere brukt som arbeidskraft er det i større grad dokumentert i arkiver, fra blant annet Hærens Overkommando, hvordan tyskerne ble disponert. Det ligger dokumenter som nevner hvilke rettigheter ulike norske sivile autoriteter hadde i håndteringen av tyskerne. I Trondheimsonen ble det oppgitt at det i starten av freden var britene som hadde autoritet til å gi tyskerne ordrer, nordmenn måtte ha tillatelse av britene for å beordre tyskerne.¹⁴⁴ Jeg har ikke funnet noen dokumenter som forklarer hvilke vilkår britene måtte følge for å ta avgjørelser for disponering og beordring av tyskerne. I lys av de hevngjerrige tankene som potensielt streifet de militære styrkene, har det blitt dokumentert beskjeder om at under ingen omstendighet kunne britiske eller norske tropper som passet på de tyske soldatene bruke makt av noe slag.¹⁴⁵ Her er det selvsagt dokumenterte beskjeder, hva som ble gjennomført i praksis kan ha vært motsatt.

3.4. Konklusjon

Store deler av Norge ble klarert for miner på svært kort tid, og allerede høsten 1945 var det anslått at 1,5 millioner miner var ryddet.¹⁴⁶ Noen steder var umulig å klarere for miner, for eksempel på strendene der minene var skylt inn i sanddyner. Mineryddingsarbeidet fortsatte i Norge gjennom 1946 av tysk personell, spesielt nordover i Finnmark. Arbeidet medførte flere ulykker, mange arbeidere døde i mineryddingen. Tallet på drepte og sårede i Norge som følge av mineryddingen var dog mye lavere enn for eksempel antallet døde i Frankrike. I 1947 ble det opprettet mineryddingskommandoer som ikke lenger besto av tysk personell, men norske mineryddingskommandoer med utdannelse. Deres oppgaver besto i å kontrollere allerede ryddede områder.

Nordmenn hadde i 1945 lite erfaring med miner og hvordan disse fungerte, tyskerne derimot kjente sine egne miner – og for mange var det da naturlig at det var tyskerne selv som skulle drive opprydningen av de. I dag ser man kanskje annerledes på situasjonen, og ved å stille seg mer kritisk til behandlingen av tyskerne kan det diskuteres i hvilken grad tysk personell i minerydding ligger i en juridisk gråsoner for hvilken behandling som var riktig. Diskusjonen

¹⁴⁴ Rustkammeret dokumentarkiv. Boks 13, Mappe 68. *Trondheim Zone – administrativ instruksjon nr. 2.*

¹⁴⁵ Rustkammeret dokumentarkiv. Boks 13, Mappe 68. *Trondheim Zone – administrativ instruksjon nr. 2.*

¹⁴⁶ Steinbakken et. al. 2000: 384

omkring bruddet med Genèvekonvensjonene av 1929 art. 32., som sier det ikke er lovlig å benytte krigsfanger til farlig arbeid er svært aktuell her.

Var det et hevnmotiv for handlingene tyskerne ble utsatt for etter krigen? Dette perspektivet har vært interessant å se i kontekst av andre okkuperte land og deres behandling av tyskerne etter krigen. Hevn var kanskje en fellesnevner, spesielt blant enkeltmennesker og i lokalsamfunn, men hvordan myndighetene og de militære styrkene har håndtert situasjonen burde blitt sett i lys av internasjonal lov (jamfør Genèvekonvensjonene av 1929, art. 32.). På en side burde myndighetene gått frem som et godt forbilde og håndtert tyskerne på en måte som viste at man hevet seg over tyskernes oppførsel under okkupasjonen. Hvorfor valgte så mange tidligere okkuperte land å 'synke så lavt' og opptre med hevnløst og hat? På en annen side var opprydningsarbeidet etter krigen svært omfattende. Tyskerne hadde gjort store ødeleggelse på store deler av det europeiske kontinentet, det samme i Norge. Hvorfor skulle de okkuperte landene bruke sine egne ressurser på disse ødeleggelsene? Kanskje myndighetene fant det innenfor rimelighetens grenser å plassere tyskerne til opprydningsoppgaven.

For å konkludere har dette kapitlet redegjort for den tyske arbeidskommando og mineryddingskommando, og hvordan mineryddingsprosessen gikk for seg. Videre har kapitlet drøftet rundt hvem som skulle stå ansvarlig for mineryddingen, og sett mineryddingen som bakgrunn for et hevnmotiv. Kapitlet har fokuset på minerydding i Norge, men har drøftet situasjonen i et europeisk perspektiv.

Kapittel 4: Minerydding i Trøndelag

Trøndelagsregionen var under krigen preget av tyskernes tilstedeværelse. Spesielt for sin kystlinje langs Trondheimsfjorden og muligheten for å bygge en de viktigere flåtebasene i Norge under krigen.¹⁴⁷ Etter krigen skulle minefeltene utlagt i Trøndelag fjernes, samtidig som piggrådsperringer og ammunisjonslagre med tyske eksplosiver skulle håndteres.

Hensikten med kapittelet avgrenser seg til å redegjøre for minerydding i Trøndelag i perioden 1945-1946. Kildematerialet som omfatter mineryddingen i Trøndelag gir et innblikk i hvordan mineryddingskommandoer ble sendt ut fra leirene hvor tyskerne oppholdt seg, og videre ut på oppdrag. Kildene viser til ordre sendt mellom militære styrker for å nærmest «bestille» tysk arbeidskraft til minerydding.

4.1. Minelagt Trøndelag

Blant de 1250 minefeltene lagt på norsk jord under krigen, var flere av disse lagt i Midt-Norge. Jeg vil henviser til noen eksempler av minefelt lagt i Trøndelag og i Romsdal.

Eksemplene viser hvordan tyskerne la minefelt i områdene som var betydningsfulle for dem og som potensielt kunne være under trussel fra uvedkomne og fiender.

I Orkanger kommune i Trøndelag ligger tettstedet Løkken Verk hvor det frem til 1987 var et aktivt gruvesamfunn med gruvedrift tilknyttet malm.¹⁴⁸ Under krigen hadde tyskerne interesser i området rundt Orkanger. Spesielt ved Løkken Verk ettersom produksjonen av malm kunne sendes og brukes i krigsindustrien i Tyskland.¹⁴⁹ Under krigen brukte tyskerne gruvebanen Thamshavnbanen ved Orkdalsfjorden i sammenheng med produksjon og transport av malm fra gruvene.¹⁵⁰ Den norske motstandsbevegelsen utførte sabotasjeoppdrag i Orkanger. Et eksempel var sabotasje utført på Thamshavnbanen både høsten 1943 og 1944, hvor motstandsbevegelsens mål var å stoppe frakten av malm til Tyskland.¹⁵¹ I sammenheng med tyskernes «fiender», den norske motstandsbevegelsen og de allierte militære styrkene, la tyskerne ut piggrådsperringer og minefelter i området rund Løkken Verk.¹⁵² Etter krigen var det tyskerne selv som måtte stå for arbeidet for å få det fjernet.

¹⁴⁷ Sivertsen 2018: 25

¹⁴⁸ Thorsnæs 2022

¹⁴⁹ Orkla Industrimuseum

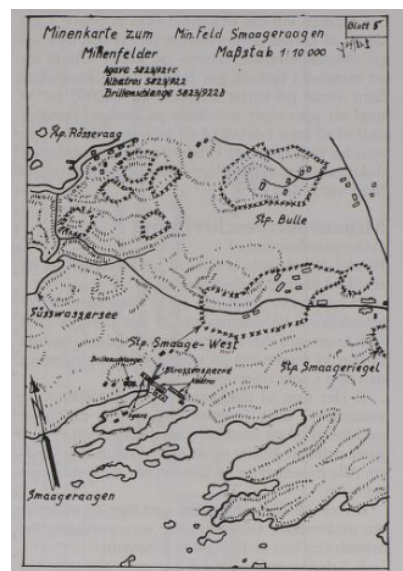
¹⁵⁰ Holøs 2022

¹⁵¹ Holøs 2022

¹⁵² Sivertsen et. al. 2018: 346

Tyskerne hadde utformet et forsvarssystem som dekket hele området på Ørland, en del av Fosenhalvøya i Trøndelag. Dette forsvarssystemet inneholdt blant annet pansersperringer og utlegging av minefelt.¹⁵³ Et eksempel på et område på Ørland som var preget av tyskernes forsvarssystem var Ørland hovedflystasjon. Under krigen var flystasjonen et viktig anlegg for tyskerne. Flyplassen spilte en viktig rolle i tyskernes krigføringsplan i Norge, og det var tilrettelagt for flystyrker, anlegg for administrasjon, og hangarer.¹⁵⁴ Etter krigen var det tyskerne som sto ansvarlig for ryddingen av Ørland. En ordre fra Den Øverstkommanderende for de norske styrker i Trøndelag til Øverstkommanderende for tyske styrker i Trøndelag, var det ønsket å holde 20 mann skikket for mineryddingsarbeid klar den 6. mai 1946. Ordren var utsendt i sammenheng med minerydding av minefelt på Ørland.¹⁵⁵

Flyplassen og festningsanlegget på Gossen i Aukra kommune i Romsdal gikk fra å være et lite øysamfunn, til å bli en militær festning¹⁵⁶ hvor tyskerne bygget flyplass, brakker og bunkere.¹⁵⁷ Grunnet frykt for alliert angrep under krigen, ble området minelagt med nærmere 10 000 miner.¹⁵⁸ Langs strendene, i innmark og i utmark la tyskerne ut miner. Minefeltene på Gossen var også nøye oppmerket i kart, noe som ble en lettelse i det opprydningsarbeidet skulle starte.¹⁵⁹ I Smågevågen, som er en del av Gossenøya i Aukra Kommune, lå det et minefelt med 1046 miner.¹⁶⁰ I figur 2 viser et oversiktskart over minefeltene på Småge.¹⁶¹ Minefeltet på Småge ble ryddet av tysk personell og var ferdig ryddet 19. juli 1945.

Figur 1: Minekart for Smågevågen. Aukra Kommune. (Rød & Julnes 1995: 86).

¹⁵³ Forsvarets bygningstjeneste Eiendomsavdelingen 2000: 188

¹⁵⁴ Forsvarets bygningstjeneste Eiendomsavdelingen 2000: 188

¹⁵⁵ Rustkammeret Dokumentarkiv. Boks 191, mappe 1149. Øverstkommanderende for de norske styrker i Trøndelag. *Administrasjonsordre nr. 551*. Trondheim, 4. mai 1946.

¹⁵⁶ Rød & Julnes 1995: 11

¹⁵⁷ Aukra Kommune 2015

¹⁵⁸ Sivertsen et. al. 2018: 355

¹⁵⁹ Rød & Julnes 1995: 83

¹⁶⁰ Rød & Julnes 1995: 83

¹⁶¹ Rød & Julnes 1995: 86

På Hemne, en tidligere kommune som i dag er en del av Heim Kommune¹⁶², var det lagt ut minefelt blant annet på Hamnskjela og ved Kuppelvika.¹⁶³ Fire minefelter på Hamnskjela gjorde området vanskelig for fiskerne å drifte fiske. Det samme var tilfellet i Kuppelvika, men her opplyses det bare om ett minefelt. Området ble ryddet av tyskere under oppsyn av engelske soldater. Engelskmennene som kontrollerte tyskerne på Hamnskjela sendte tyskerne til å løpe over minefeltet i forskjellige retninger for å kontrollere at det ikke var glemte miner.¹⁶⁴

4.2. Minerydding i Trondheimssonen

Trondheimssonen var sentral i mineryddingen etter krigen, og fungerte som et oppholdssted for mineryddingskommanodene. Disse ble sendt ut på ulike oppdrag, i Trøndelag, men også nordover. Gjennom dokumenter fra Norske Hjemmestyrker til D.K.T. ble det opplyst om mineryddingsoppdrag. Jeg tar utgangspunkt i noen eksempler:

I et skriv til D.K.T. fra Norske Hjemmestyrker 7. juni 1945, ble det informert om at det på Ranheim fantes flere jordminer i et minefelt som ikke var tatt opp, og de ønsket fjernet så snart som mulig. Bøndene i området hadde nemlig opplevd å miste flere sauer som hadde vært uheldig å gå seg inn i minefeltet.¹⁶⁵ D.K.T. fikk andre lignende utdrag fra rapporter. For eksempel miner observert i nærheten av Orkdal, der det var observert et minefelt som ble ønsket ryddet.¹⁶⁶ Disse rapportene var sendt til D.K.T. fra de ulike områdesjefene omkring i Trøndelagsdistriktet. Trolig var dette rapporter over observasjoner og lokale henvendelser i de ulike områdene. Dette ble meldt inn til områdesjefene som videreførte beskjeden til D.K.T., og deretter var det D.K.T. som hadde ansvar for å sette riktige arbeidskommandoer eller annet personell til å reise ut for å håndtere nødvendig mineryddingsarbeid.

D.K.T. fikk 5. juni 1945 brev fra Norges Statsbaner, Trondheim Distrikt, hvor det ble bedt om rydding av minefelt langs Dovrebanen.¹⁶⁷ Minefeltet ved Dovrebanen var dog ikke markert på

¹⁶² Stokkan & Haugen 2020

¹⁶³ Kvikne 1987: 58

¹⁶⁴ Kvikne 1987: 58

¹⁶⁵ Rustkammeret Dokumentarkiv. Boks 13, Mappe 66.

Jørgensen, R. *Utdrag av dagens rapporter. Sprengkommando*. Trondheim, 7. juni 1945.

¹⁶⁶ Rustkammeret Dokumentarkiv. Boks 13, Mappe 66.

Gjone, E. *Utdrag av dagens rapporter. Sprengkommando*. Trondheim, 5. juni 1945.

¹⁶⁷ Rustkammeret dokumentarkiv. Boks 13, mappe 66.

Myrholdt, E. *Tyske minefelter på jernbanens grunn*. Trondheim, 5. juni 1945

kart av tyskerne, og hvem som hadde lagt minefeltet har Forsvarsmuseet Rustkammeret resonnert med trolig hadde sammenheng med tyskernes fokus på objektsikring av kritisk infrastruktur mot sabotasje, allerede fra høsten 1944.¹⁶⁸ Operasjon RYPE nevnes av Rustkammeret i sammenheng med minefeltet. Ettersom Operasjon RYPE under krigen sto for flere sabotasjeforsøk mot tyskerne. Operasjon RYPE hadde i følge Rustkammeret, ikke nevnt minefeltlegging langs Dovrebanen i sine planer.¹⁶⁹ Som en amerikansk fallskjermstyrke hadde de likevel mål mot slutten av krigen i 1945 å sabotere jernbanen for å forsinke tyske troppers tilbaketrekking.¹⁷⁰ RYPE, sammen med styrker fra norske motstandsfolk, klarte den 15. april å sprengte en bru i Tangen, sør for Snåsa, og den 23. april 1945 var de ansvarlig for sprengning av 2,5 kilometer med jernbane i Lurudalen, nord for Snåsa.¹⁷¹ Dette var en del av den allierte- og norske motstanden mot tyskerne, og har for mange vært sett på som en stor innsats i frigjørelsen av Norge.

Det finnes historier fra ulike episoder under opprydningsarbeidet på Gossen. I historiene nevnes det at britene som kontrollerte de tyske styrkene sendte tyskerne ut i manngard for å marsjere over sine ryddede områder.¹⁷² Dette var en metode de britene brukte for å sjekke om områdene var ryddet ordentlig. En metode som kunne være ekstremt farlig dersom det lå miner igjen i minefeltet. Likevel ble det fortalt at det på Gossen skjedde svært få alvorlige ulykker i sammenheng med minerydding.¹⁷³ Det opplyses også at det ble gjennomført ukontrollert sprengning av miner, noe som gjorde det vanskelig å skape oversikt over hvilke miner som ikke var uskadeliggjort.¹⁷⁴ Innbyggerne på Gossen var derfor usikre på hvilke områder som var ryddet skikkelig, og i ettertid påpekte de at de har vært heldige med tanke på at det ikke oppsto ulykker på grunn av miner som eventuelt skulle dukket opp i ettertid. Ved utføring av minerydding skulle det registreres antall miner som ble ryddet, og dersom tyskerne hadde markert på kart hvor minene lå og hvor mange miner som ble lagt, ville det i teorien vært mulig å kontrollere hvor mange miner som ble ryddet på øya.

¹⁶⁸ Forsvarsmuseet Rustkammeret. Facebook. (12. januar 2022).

¹⁶⁹ Forsvarsmuseet Rustkammeret. Facebook. (12. januar 2022).

¹⁷⁰ Gjeffsjøen fjellgård 2022

¹⁷¹ Gjeffsjøen fjellgård 2022

¹⁷² Rød & Julnes 1995: 91

¹⁷³ Rød & Julnes 1995: 91

¹⁷⁴ Rød & Julnes 1995: 91

I en ordre fra slutten av juni 1946, ble det beordret 10 minespesialister fra Trøndelagdistriktet til å drive etterundersøkelser av minefelt i Molde.¹⁷⁵ Disse direkte militære ordrene virker ikke å være preget av noe annet enn nødvendige opplysninger, og det virker å ha vært opp til Den Tyske Øverstkommanderende i Trøndelag å håndtere informasjonen og gjøre et valg for hvilke som skulle sendes til hvilke oppdrag. I ordrene er det oppgitt oppmøtested og klokkeslett, og eventuelt hva som måtte medbringes. Dette viser dog til en form for tillit mellom den norske- og tyske Øverstkommanderende. Det var trolig forventet at slike ordre ble overholdt.

Eksempelene fra minerydding i Trøndelag er tydelige brudd på Genèvekonvensjonene av 1929. Behandlingen av tyskerne, om de var definert som krigsfanger eller tysk personell, ble i Trøndelag brukt til farlig arbeid. Spesielt måten tyskerne måtte bevise at minefeltene var klarert, var arbeid forbundet med høy risiko. Kartene over minefelt gjorde ryddingen systematisk og teoretisk sett mer oversiktlig og forventninger om hvor det kunne finnes miner. Likevel var ikke arbeidet mindre farlig.

4.3. Konklusjon

Minekommandoene fra Trøndelag ble sendt ut på oppdrag etter ordre fra Øverstkommanderende for allierte- og norske styrker. Det kunne samtidig meldes om minefelter av lederne fra de ulike områdene i Trøndelagsregionen, og med dette få tilsendt noen til å klarere området for miner. I hovedsak var det ønsket spesialutdannet personell med kunnskap om minene til å drive denne type arbeid, dette for å spare mest mulig liv. Samtidig kjente tyskerne til minetyper som ble brukt og hadde kjennskap til hvor minefeltene var på kart.

Tyskerne hadde markert opp minefeltene de la ut nøye, og etter krigens slutt fikk tyskerne beskjed om å levere fra seg alle kart over minefelter til de allierte- og norske styrkene.¹⁷⁶ Tyskerne markerte nøye i kart hvor minefeltene befant seg, samtidig som områdene i stor grad var inngjerdet og markert med skilt. Dette var en praksis som gjorde mineryddingsarbeidet mer systematisk og til en viss grad mindre farlig for tyskerne i mineryddingsarbeidet etter krigen. Dersom minefeltene ikke hadde vært markert på kart

¹⁷⁵ Rustkammeret Dokumentarkiv. Boks 1149. Øverstkommanderende for de norske styrker i Trøndelag. *Administrasjonsordre Nr. 654*. Trondheim, 24. juni 1946.

¹⁷⁶ Steinbakken et. al. 2000: 382

kunne både minerydderne og lokalbefolkningen vært svært uheldig å møtt på miner uforventet i etterkrigstiden.

Under krigen ble det lagt minefelt i områder som var viktig for tyskerne å skjermes fra allierte styrker. Øya Gossen er et eksempel på et område fullt av minefelt etter tyskerne, det samme med Løkken Verk i Orkanger og på store deler av Ørland. Minefelter på Ranheim i nærheten av Trondheim, og langs Dovrebanen er også eksempler på minefelt lagt av tyskerne under krigen. Disse minefeltene var det tyskerne selv som ryddet. Ryddingen var kontrollert av britiske militære styrker, og britene avgjorde hvordan tyskerne skulle bevise at områdene var ryddet. I Trøndelag måtte tyske mineryddere gå manngard eller løpe på kryss og tvers over minefeltet for å bevise at alle miner var ryddet.

Mineryddingskommandoene fra Trøndelag ble sendt ut fra leirene hvor de oppholdt seg, hvor de skulle være klare til å stille til tjeneste der det var nødvendig. Oppdrag kunne variere, men gikk i hovedsak ut på å klarere områder for miner, samt gjennomgang av ryddede områder. Områdesjefer i Trøndelag meldte inn observerte minefelt og miner til D.K.T., og D.K.T. var ansvarlig for å sende skikket personell for å få dette fjernet.

For å konkludere har dette kapitlet redegjort for minerydding i Trøndelag i perioden 1945-1946. Gjennom å belyse minefelt i Trøndelag og undersøkelsen av mineryddingsoppdrag nevnt i dokumenter sendt fra Øverstkommanderende i Trøndelag for norske styrker til Øverstkommanderende i Trøndelag for tyske styrker, har vist eksempler på hvordan minerydding i Trøndelag ble organisert.

Kapittel 5: Minerydding i Finnmark

Tyskerne la sitt preg på Finnmark, spesielt i tilbaketrekkingssfasen hvor tyskerne brente ned store deler av bebyggelsen.¹⁷⁷ Området var også preget av tyskernes utlegging av miner, og etter krigen ble det et krevende opprydnings- og gjenoppbyggingsarbeid i Nord-Norge. I mitt kildemateriale har det dukket opp flere dokumenter fra minerydding i Finnmark, spesielt fra Distriktskommando i Finnmark (D.K.F.). Mineryddingsrapporter hvor det meldes om antall mann som har deltatt i mineryddingsarbeidet, og antallet ryddede miner, også ulike telegrammer som militære offiserer sendte mellom seg dukket opp.¹⁷⁸ Rapporter om ønsker, ulykker, militære- og humanitære forhold, og ulykker tilknyttet minerydding er dokumentert. Det samme med bilulykker¹⁷⁹ og motorsykkelykker.¹⁸⁰ Mye av arbeidet med rydding av minefelt i Finnmark følges gjennom disse dokumentene. Hensikten med dette kapittelet er å belyse mineryddingen i Finnmark i perioden 1945-1946.

5.1. Minelagt Finnmark

Tyskerne som befant seg i Finnmark og Nord-Troms høsten 1944, fikk ordre om å bruke «brente jords taktikk» i sin tilbaketrekking fra områdene.¹⁸¹ Brenne jords taktikk brukte tyskerne for å systematisk tilintetgjøre og ødelegge anlegg som inneholdt mulighet for kommunikasjon og samband, samtidig som husdyr og mennesker som kom til å befinne seg i området ville bli drept.¹⁸² Taktikken var et forsøk på å forsinke fremrykkingen av russiske tropper i Nord-Norge.¹⁸³ Høsten 1944 ble dramatisk på flere fronter. Befolkningen på over 70 000 som befant seg i Finnmark og Nord-Troms fikk beskjed om å tvangsevakuere før områdene skulle jevnes med jorden.

Befolkningen evakuerte på ulike måter. Noen hadde egne båter, mens andre måtte evakuere gjennom tysk transport.¹⁸⁴ Tyske lasteskip transporterte store mengder mennesker på samme tid, og forholdene om bord var ikke optimale. For mange ble derfor reisen en uhyggelig

¹⁷⁷ Hansen 2015

¹⁷⁸ RA/RAFA-4978/D/L0054. Telegram. *Avskrift*. 15. juli 1945.

¹⁷⁹ RA/RAFA-4978/D/L0054. Tveito, B. *Rapport om bilulykken 30/10-45 kl. 1945*. Skoganvarre, 31. oktober 1945.

¹⁸⁰ RA/RAFA-4978/D/L0054. Grevstad, B. *Ang. Motorsykkelykke 6/9. 45. ved Lakselvbrua i Kviby*. Kviby, 7. september 1945.

¹⁸¹ Petterson 2020A

¹⁸² Rein 2019

¹⁸³ Norsk Folkemuseum. Lest 09.05.2022.

¹⁸⁴ Petterson 2020A

opplevise.¹⁸⁵ Mange av de tvangsevakuerte møtte en hjelpende hånd i mottaksområdene; Trondheim, Tromsø og Mosjøen, hvor de flyktet fikk en varm velkomst med husrom og matvarer som ventet på dem på mottaksområdene. Tross at de hadde mistet deres hjem. Likevel var det noen som nektet å evakuere fra områdene som skulle brennes. Disse oppholdt seg ofte inne i fjellområdene hvor de gjemte seg i frykt for å bli tatt for å trosse ordren om å evakuere.¹⁸⁶ En av grunnene for at noen valgte å bli igjen var at de trodde norske styrker sammen med allierte sovjetrussiske tropper skulle presse tyskerne tilbake, og at tilholdsstedene som ble laget for de som nektet evakuering, bare skulle holde over en kort periode.¹⁸⁷ Beskjeden hadde kongen gitt i sin tale over radio fra London.

En oversikt over hva som ble bent ned, sprengt eller jevnet med jorden, viser den brutale nedbrenningen som fant sted i Finnmark i tyskernes tilbaketrekkningsfase. For eksempel nevnes det at ca. 11 000 bolighus, 306 fiskebruk, 106 skoler, 21 sykehus, 27 kirker, 230 bygninger for industri og 4 700 fjøs ble tilintetgjort.¹⁸⁸ Ødeleggelsene var massive. Selv ved freden den 8. mai 1945, var det ikke mulig for familier som hadde flyktet og evakuert fra Finnmark å flytte tilbake. De store ødeleggelsene krevde et stort opprydningsarbeid, samtidig som byene og bygdene som hadde blitt jevnet med jorden skulle gjenoppbygges. I tillegg til massive ødeleggelse hadde den tyske tilbaketrekkingen preget befolkningen som hadde evakuert fra sine hjemsted.¹⁸⁹ Materielle påkjenninger fra det befolkningen en gang anså som sine hjem, var totalt ødelagt. Samtidig som emosjonelle påkjenninger påført av tapte menneskeliv som følge av tilbaketrekkingen og krigshandlingene som fant sted i Finnmark og Nord-Troms vinteren 1944/1945.

De materielle ødeleggelsene i Nord-Norge skapte et krevende opprydningsarbeid etter krigen. En faktor var antallet miner tyskerne hadde etterlatt seg ved tilbaketrekkingen. Opp mot 100 000 miner måtte håndteres etter tyskernes tilbaketrekking fra Finnmark.¹⁹⁰ Flertallet av disse minene var tyske strøm-miner, som var landminer uten markeringer på kart eller på

¹⁸⁵ Petterson 2020A

¹⁸⁶ Petterson 2020B

¹⁸⁷ Petterson 2020A

¹⁸⁸ Lindi 2015

¹⁸⁹ Petterson 2020A

¹⁹⁰ Steinbakken et. al. 2000: 381

inngjerdede områder.¹⁹¹ Grunnet stor minefare var det et viktig område å rydde for at befolkningen i Finnmark og Nord-Troms kunne returnere tilbake.¹⁹²

Porsanger kommune i Finnmark omgjorde tyskerne til et festningsområde under krigen.¹⁹³ Som andre tyske festninger og områder som skulle sikres mot allierte- og andre uønskede, ble området dekket av kontrollposter, piggrådsperringer og minefelter.¹⁹⁴ Porsanger ble et viktig område for tyskerne under okkupasjonen, blant annet grunnet flyplassen Banak. Banak flyplass var en av hovedflyplassene i Nord-Norge, hvor tyskerne bygget ut området med sykehus og verksteder. Flyplassen var også viktig i tyskernes plan om krigføring. Ved frigjøringen ble flyplassen viktig i sammenheng med innflygning av forsyninger og personell.¹⁹⁵

Minelegging av landminer i Finnmark skjedde i hovedsak som følge av sikring av tyske anlegg, og ikke minst i forbindelse med den tyske tilbaketrekkingen høsten 1944. Eksemplene over viser til årsakene til utfordringen mineleggingen i Finnmark skapte for mineryddingsarbeidet etter krigen.

5.2. Mineryddingsprosessen

Ryddingen av minene i Finnmark startet allerede i tiden før kapitulasjonen. Periodevis før kapitulasjonen var det norske soldater som drev med mineryddingsarbeidet i Finnmark.¹⁹⁶ Det var hovedsakelig norske soldater utdannet pionerer fra Storbritannia og Sverige som deltok i arbeidet. Ikke før den 28. juni 1945 kunne tyske mineryddere sendes fra Tromsø til Finnmark for å drive med minerydding.¹⁹⁷ I juni 1945 ble det ønsket omlag 10 000 tyske krigsfanger, eller tysk personell, til mineryddingsarbeidet i Finnmark.¹⁹⁸ Da tysk personell overtok mineryddingsarbeidet i Finnmark, var det allerede gjennomført minerydding av norske soldater. Risikoen for at ulykker kunne skje grunnet stor minefare, var likevel stor. Tyskerne

¹⁹¹ Steinbakken et. al. 2000: 385

¹⁹² Petterson 2020B

¹⁹³ Schulstad & Mikkelsen 1984: 24

¹⁹⁴ Schulstad & Mikkelsen 1984: 24

¹⁹⁵ Forsvarsbygg 2018

¹⁹⁶ Steinbakken et. al. 2000: 382

¹⁹⁷ Steinbakken et. al. 2000: 382

¹⁹⁸ RA/RAFA-4978/D/L0054. Distriktskommando Finnmark. *Minefaren i Finnmark*. 16. juni 1945.

hadde strødd tusenvis av miner i Finnmark uten at den tyske overkommando i Norge visste presist hvor disse befant seg.¹⁹⁹

Tyskerne markerte vanligvis opp sine minefelter med skilt og inngjerding for å vise hvor det lå miner og hvilke områder man ikke måtte bevege seg inn. Finnmark skiller seg dog fra for eksempel mineryddingen i Trøndelag, da minene ikke lå innenfor markerte områder og omfanget av strøm-miner som lå tilfeldig plassert var stort.²⁰⁰ I Finnmark var minene heller strødd rundt mer tilfeldig i forbindelse med tilbaketrekkingen, samtidig som de hadde fjernet markeringene av minefeltene. Kart over minefeltene i Finnmark ble skaffet, men store deler av kartene over områdene befant seg i arkiver i Tyskland.²⁰¹ Kartene måtte sendes via Frankrike og England, en årsak for at mineryddingen i Finnmark kom sent i gang.

Ulykker og dødsfall som følge av tyske landminer forekom også i Nord-Norge. Den 1. mai 1945, bare dager før tyskerne kapitulerte, var det en mineulykke i Karasjok.²⁰² Mineulykken skjedde som følge av en instruksjon for konstruksjon av ulike typer miner, og ulykken skjedde i sammenheng med tennmekanismen på tellerminer. Sersjanten som ledet instruksjonen hadde påstått at hvem som helst kunne komme frem og kjenne på trykket fra minen, men da en soldat kom frem og trakk på tennmekanismen, eksploderte tellerminen. Én av 32 mann unngikk skade som følge av ulykken. Totalt 18 mann ble drept og 12 såret. Ulykken var ikke tilknyttet tyskere i mineryddingsarbeid da tysk personell ikke ankom Finnmark for minerydding før i slutten av juni 1945. Likevel viser en slik hendelse risikoen bak tyske miner lagt ut under krigen, og hvor sårbare de var for eksplosjon. Denne hendelsen var mest sannsynlig ment å være under kontrollerte forhold, som en instruksjon for å vite hvordan en tellermine fungerte.

Etter tysk personell hadde ryddet over 60 000 miner i Finnmark, hadde mineryddingsarbeidet kostet livet til totalt 28 tyske mineryddere og 21 var såret.²⁰³ I en rapport fra 8. august 1945 fra Alta, melder Kaptein Førde om at det eksploderte en tellermine i minefeltet som var under rydding på Korsnes.²⁰⁴ Det rapporteres at en tysk soldat ble drept. Det nevnes ikke noe om

¹⁹⁹ RA/RAFA-4978/D/L0054. Distriktskommando Finnmark. *Minefaren i Finnmark*. 16. juni 1945.

²⁰⁰ Steinbakken et. al. 2000: 382

²⁰¹ Steinbakken et. al. 2000: 383

²⁰² RA/RAFA-4978/D/L0054. Tøndevold. *Ad mineulykke den 1. mai 1945 kl. 0945*. Karasjokk, 1. mai 1945.

²⁰³ Steinbakken et. al. 2000: 383

²⁰⁴ A/RAFA-4978/D/L0054. Førde. *8. august 1945. Kapt. Førde melder fra Alta*. Alta, 8. august 1945.

den tyske soldaten som omkom ved eksplosjonen under mineryddingen trigget minen ved å trække på den, eller om minen eksploderte uanmeldt. Videre i rapporten meldes det, i sammenheng med ryddede miner og at disse skulle senkes i sjøen, om en ulykke hvor en av minene eksploderte. Det var to tyskere om bord og én norsk soldat. Ingen overlevde. Det understrekes i rapporten at nordmannen som ble med ut i båten ikke hadde fått ordre om det. De to tyskerne og den norske soldaten som omkom ved synking av ryddede miner, var trolig ofre for en mine som ikke var sikret skikkelig.

Hendelsene i eksemplene over understreker risikoen mineryddingsarbeidet medførte. Det kan likevel argumenteres i lys av disse to eksemplene at bruk av tyske mineryddere i Norge var i strid med Genèvekonvensjonene av 1929. På den ene siden fordi eksemplene viser til risikoen bak mineryddingen, hvor minene kan eksplodere uanmeldt og mineryddernes liv var konstant i fare under arbeidet. På den andre siden fordi det farlige arbeidet ikke kan ha vært ønskelig fra tyskernes side. Tyskerne fungerte nærmest som krigsfanger under tvangsarbeid i en slik setting, selv om tyskerne i stor grad var flink til å følge ordre, må det på ingen måte ha vært ønskelig fra tyskernes side å drive med det risikofylte mineryddingsarbeidet i Norge.

I juli 1945 ble det ønsket 1000 pionerer til minerydding i Finnmark.²⁰⁵ Det ble laget en plan for mineryddingen, hvor halvparten av pionerene skulle frigjøres fra arbeidet ved starten av ryddingen av strøm-miner. Dette begrunnes med at de erfaringsmessig kunne gjøre ryddingen av strøm-miner med mindre tap dersom pionerene som selv har lagt ut minene var de som ryddet. Om dette er brukt som et argument for å rettferdiggjøre bruken av tysk arbeidskraft, er tenkelig. Likevel virker det å være et ønske om å tape minst mulig liv, og derfor satte de pionerene som kjente til denne type miner, ansvarlig for å rydde disse.²⁰⁶

Høsten 1945 ble ryddingen av minefeltene i Finnmark stoppet, mest sannsynlig av årsaker som vær og vanskelige forhold. Et mineryddingskompani fra Trøndelag ble den 15. april 1946 anmodet til å sende 150 mann til Finnmark for å fortsette mineryddingsarbeidet.²⁰⁷ I denne ordren ble det også spesifisert hvilke som skulle ta del av dette mineryddingskompaniet hvor det var ønskelig med ingeniørsoldater, offiserer og underoffiserer. Kravene for hvem som

²⁰⁵ Den tyske sjef i sone Tromsø. *Ad. Endring i planen for minerydding og oppbyggingsarbeidet i Finnmark*. 25. juli 1945.

²⁰⁶ Den tyske sjef i sone Tromsø. *Ad.: Plan for minerydding og oppbyggingsarbeide i Finnmark*. 22. juli 1945.

²⁰⁷ DK-sjefen Trøndelag. *Stabsordre Nr. 272. Minerydding i Finnmark*. Trondheim 15. april 1946.

skulle plukkes ut til oppdraget var spesifisert og være frivillige med hensyn til familieforhold. Denne spesifikasjonen i ordren er noe jeg ikke har sett i noen av de andre «bestillingene» av arbeidskommandoer eller mineryddingskommandoer. Hvorfor dette var spesifisert i denne ordren kan ha sammenheng med at de 150 mann som reiste til Finnmark skulle sperres for repatriering. Det kan også ha noe å gjøre med risikoen mineryddingsarbeidet kunne medføre.

Det var ikke ønskelig at østerrikere, som under krigen var på aksemaktens side, skulle ta del i oppsetningen av tysk arbeidskraft til minerydding. Dette står ikke nevnt i stabsordre nr. 272 hvorfor det ikke var ønskelig, men i et dokument til den tyske sjef i sone Tromsø, allerede i juli 1945, ble det i en plan for mineryddingsarbeidet i Finnmark nevnt at blant personell som ble sendt for å drive med mineryddingsarbeid kunne det forekomme ulyst, og at ved uttak av blant annet pionerer oppsto det ‘åpen vegring’, da ofte av østerrikere.²⁰⁸ Grunnen til østerrikernes vegring for å drive minerydding lå i deres mangel på tillit til tyskerne, og deres ønske å skille seg fra de opprinnelige ‘okkupantene’. Østerrikere ville ikke behandles som rikstyskere, og derfor ikke sendes til minerydding. Det blir opplyst i dokumentet fra juli 1945, at store disiplineringsvanskeligheter mest sannsynlig ville forekomme dersom østerrikere skulle delta i mineryddingstjenesten sammen med tyskerne.²⁰⁹

Forholdene for det militære som oppholdt seg i Finnmarksregionen, både britiske- og norske offiserer, tyske mineryddere og annet tysk personell – anses ut i fra et utvalg rapporter å ha vært krevende i form av matrasjoning. Spesielt for tyskerne. I ordren med en type «bestilling» av personell var det ofte oppgitt en mengde rasjoning av mat og eventuelt nødvendig utstyr for den perioden oppdraget skulle foregå. I august 1945 dukker det likevel opp i rapporter fra Finnmark at tyskerne levde på rasjoning i form av hestekjøtt, da fra deres egne hester.²¹⁰ Det ble informert om en minerydderavdeling i Børselv også slaktet tre av sine hester for å få ekstra mat.²¹¹ Spørsmålet om dette i det heletatt var tillat, ble meldt i rapporten. Det virket som de hadde fått tillatelse av den allierte sonekommando til å slakte for ekstra rasjoning, men det ble ønsket at dette skulle foregå under norsk kontroll.²¹²

²⁰⁸ RA/RAFA-4978/D/L0055. Den tyske sjef i sone Tromsø. *Ad.: Plan for minerydding og oppbygningsarbeide i Finnmark*. Tromsø, 22. juli 1945.

²⁰⁹ RA/RAFA-4978/D/L0055. Den tyske sjef i sone Tromsø. *Ad.: Plan for minerydding og oppbygningsarbeide i Finnmark*. Tromsø, 22. juli 1945.

²¹⁰ RA/RAFA-978/D/L0054. Banak, K. *Kaptein Mellingen, Grand Hotel, Tromsø*. Tromsø, 27. august 1945.

²¹¹ RA/RAFA-978/D/L0054. Banak, K. *Kaptein Mellingen, Grand Hotel, Tromsø*. Tromsø, 27. august 1945.

²¹² RA/RAFA-978/D/L0054. Banak, K. *Kaptein Mellingen, Grand Hotel, Tromsø*. Tromsø, 27. august 1945.

5.3. Konklusjon

Mineleggingen i Finnmark var preget av tysk tilbaketrekking og nedbrenning ved bruk av «Brente jords taktikk» høsten 1944. Ved tilbaketrekkingen fjernet tyskerne markeringen av minefeltene samtidig som de strødde strøm-miner som ikke ble markert på noe kart eller lignende. Innbyggerne i Finnmark og Nord-Troms måtte tvangsevakueres fra sine hjemsted, etter frigjøringen fikk ikke befolkningen flytte tilbake med det første grunnet stor minefare etter tyskernes tilbaketrekking. Mange trosset denne beskjeden og flyttet nordover sommeren 1945.²¹³

Mineryddingssituasjonen i Finnmark skilte seg fra resten av Norge. Allerede før kapitulasjonen ble mineryddingsarbeidet igangsatt i hovedsak av norske militære styrker. Før tysk personell tok over mineryddingsarbeidet i juni 1945, hadde nordmennene allerede gjort et omfattende arbeid. Det var pionerer med utdannelse og etter hvert tysk personell med god kjennskap til de ulike minene, som fikk ansvaret for å rydde Finnmark.

Forholdene i Finnmark var utfordrende, med tanke på matrasjonering, men også med tanke på heftige forhold på vinteren som gjorde arbeidet svært utfordrende. Mineryddingsarbeidet ble stoppet vinteren 1945/1946, men tatt opp igjen i april 1946. Det ble sendt mineryddingskommando bestående av ingeniørsoldater, offiserer og underoffiserer som skulle foreta seg mineryddingsoppdrag i Finnmark i 1946. Noen av disse kommandoene ble sendt fra Trøndelagsregionen.

For å konkludere har kapittelet redegjort for minerydding i Finnmark i perioden 1945-1946. Ved å se mineleggingen i Finnmark i lys av tilbaketrekking, nedbrenning og tvangsevakuering, skiller minefeltene i Finnmark seg fra Trøndelag. Det samme gjorde mineryddingen.

²¹³ Petterson 2020B

Kapittel 6: Hovedkonklusjon

Gjenværende tysk militær personell i Norge etter andre verdenskrig utførte et omfattende opprydningsarbeid av landminer. Trøndelag og Finnmark er begge eksempler på områder hvor tysk arbeidskraft risikerte sine liv for å klarere norsk jord for tyske miner. Gjennom internering av tyskere i leirer og opprettelsen av arbeidskommandoer og mineryddingskommandoer, skulle de sendes ut på oppdrag for å systematisk rydde minefelt. Hvordan dette ble utført har denne oppgaven undersøkt gjennom en empirisk dokumentanalyse. Hensikten med dette kapittelet er å svare på oppgavens forskningsspørsmål: **Hvordan ble tysk arbeidskraft benyttet til mineryddingsarbeid i Trøndelag og Finnmark?**

Tysk arbeidskraft ble brukt til minerydding i både Trøndelag og Finnmark. Det som skiller Finnmark fra Trøndelag, var at norske soldater sto for mye av mineryddingsarbeidet fram til den 28. juni 1945. Grunnen var at området var dekket av tyske miner, og vanlig ferdsel blant befolkningen kunne være risikabelt med tanke på risikoen for å møte på tyske miner. Vanligvis var tyske minefelter markert med skilt og innramming av gjerder. Ved den tyske tilbaketrekkingen høsten 1944 i Finnmark, ble landminer spredt på kryss og tvers, og markeringer og skilt av minefelter ble fjernet.

Mineryddingen i Trøndelag og Finnmark kan brukes som eksempler på brudd med Genèvekonvensjonene av 1929 art. 32, hvor britiske- og norske styrker utsatte tyskerne for risikofylt arbeid. I hvilken grad tyskerne var krigsfanger eller avvæpnet personell er kanskje det avgjørende i denne sammenheng. Selv om det ikke var krig og tyskerne teoretisk sett ikke var fanger som følge av det, kan det likevel argumenteres for at de ble behandlet som krigsfanger. Måten tysk arbeidskraft ble brukt til minerydding i Trøndelag og Finnmark, kan derfor konkluderes med å være et brudd på Genèvekonvensjonene av 1929. Behandlingen av tyskerne, krigsfangene, det avvæpnede personellet – uansett hvilken definisjon man velger å bruke – var i strid med loven om å bruke krigsfanger i farlig arbeid. Definisjonen som skiller tyskerne fra å være en «krigsfange» til å være «avvæpnet personell» virker heller å være en unnskyldning eller en formalitet for å unngå å måtte ta stilling til å ha brutt Genèvekonvensjonene.

Etter min mening, har oppgavens viktigste bidrag vært å belyse mineryddingsarbeidet i Trøndelag og Finnmark gjennom dokumenter sendt mellom britiske-, norske-, og tyske militære styrker. Undersøkelsen har vist at tyskerne mottok ordre som disiplinerte militære soldater, og protestene for mineryddingsarbeidet var overraskende få. I det omfattende etterspillet i sammenheng ved organiseringen av gjenværende tyskere etter krigen, hvor tyskerne i utgangspunktet skulle repatrieres, ble flere organisert for å benyttes som arbeidskraft. Skifte i maktforholdet og tyskernes innstilling til å gå ut som krigens tapere var avgjørende for denne organiseringen. Mineryddingen i mine øyne, virker å ha hatt en sammenheng med tanken om at tyskerne hadde lagt ut minene, og skulle selv stå ansvarlig for å rydde dem. Å risikere norske liv i dette arbeidet, i 1945 - ikke aktuelt. Dog da jeg gikk inn i arbeidet med oppgaven hadde jeg en innstilling på at tyske mineryddere i Norge var en ren hevnjerrig gjerning, har jeg prøvd å se årsaken til mineryddingsarbeidet ut ifra hva dokumentanalysen har vist meg. Altså hvordan de militære ordrene har fungert og hvordan arbeidet har blitt utført.

Kildematerialet på dette feltet er stort, og med eksempler fra Trøndelag og Finnmark virker denne prosessen gjennomført på en fredelig måte med samarbeidsvillige tyske militære styrker. Kildematerialet har vist rydding av minefelt i Trøndelag, der arbeidskommandoer og/eller mineryddingskommandoer har blitt anmodet å stille til disposisjon. Det har også vist meg dokumentasjon som forteller presist hvor mange som var ønsket, og hvilken type personell som var ønsket. For eksempel skikket personell med ingeniørbakgrunn. Kildematerialet fra mineryddingen i Finnmark har på den andre siden dokumentert ulykker og rapporter fra utførelsen av minerydding. Dødsfall og sårede i sammenheng med rydding av minefelt nevnes også.

Temaet oppgaven har belyst har grunnlag for videre forskning. For eksempel hvilke tanker tyskerne hadde i sammenheng med mineryddingsarbeidet, nordmenns tanker om tyske mineryddere, minesveiping i havet og langs kysten, minefelt lagt i andre landsdeler i Norge, Kontoret for beskjeftigelse av tysk arbeidskraft, og tysk arbeidskraft i skogbruk og andre næringer i Norge. Studier ut ifra dokumenter i tilknytning til andre verdenskrig og etterkrigstiden i lys av dokumenter fra militære styrker, gir et stort omfang kildemateriale. I dette kildemateriale ligger det sannsynligvis flere tema å belyse i forbindelse med andre verdenskrig og etterkrigstiden i Norge. Ikke minst med tanke på hvilken rolle tyskerne hadde i gjenoppreisningen av Norge.

Litteraturliste

Bibliografi

Administrasjonsdepartementet. (1995). *Fylkesmannboka. En orientering om arbeidet i fylkesembetene*. Regjeringen.no.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/fylkesmannboka/id464883/>

Amundsen, B. (1. mars 2012). *Arkivert tvangsarbeid*. Forskning.no.

<https://forskning.no/partner-andre-verdenskrig-krig-og-fred/arkivert-tvangsarbeid/721321>

Arkivverket. (7. desember 2018). *Kontrollbøker for evakuerte 1944-1951*. Arkivverket.

<https://www.arkivverket.no/utforsk-arkivene/norges-dokumentarv/kontrollboker-for-evakuerte-1944-1951>

Asdal, K. & Reinertsen, H. (2021). *Hvordan gjøre dokumentanalyse. En praksisorientert metode*. (1. utg, 2. opplag). Cappelen Damm Akademisk.

Aukra Kommune. (2. juni 2015). *Gossen krigsminnesamling*. Aukra custompublish.

<http://www.aukra.custompublish.com/gossen-krigsminnesamling.5508401.html>

Bönisch, V. G. (25.08.2008). *Surviving German POWs Seek Compensation*. Spiegel International. <https://www.spiegel.de/international/europe/france-s-deadly-mine-clearing-missions-surviving-german-pows-seek-compensation-a-574180.html>

Det norske akademis ordbok. Arbeidskommando. Hentet 28.01.2022.

<https://naob.no/ordbok/arbeidskommando>

Det norske akademis ordbok. Pioner. Hentet 25.04.2022. <https://naob.no/ordbok/pioner>

Dybvig, O. & Korsnes, K. (2018). Wehrmacht i Norge. Sepentrio Reports, (4).

<https://doi.org/10.7557/7.4575>

Evans, R. (2017). World War II Coastal Minefields in the United Kingdom. *The Journal of Conventional Weapons Destruction Issue*, 21 (1), 32-41.

<http://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol21/iss1/9>

Forsvarets bygningstjeneste. Eiendomsavdelingen. (2000). *Landsvernsplan for Forsvaret: verneplan for eiendommer, bygninger og anlegg: Katalog Sør- og Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge*. Forsvarets bygningstjeneste. Eiendomsavdelingen.

<https://www.nb.no/items/78226495dfa439fc6ef37db7ca4e5792?page=3&searchText=minefelt>

Forsvarsbygg. (23. januar 2018). *Banak Flystasjon*. Forsvarsbygg.no.

<https://www.forsvarsbygg.no/no/verneplaner/landsverneplan-for-forsvaret/nord-norge/banak-flystasjon/>

Gjefsjøen fjellgård. «Operasjon RYPE». (25. mars 2022). Gjefsjøen fjellgård.

<https://gjefsjo.no/operasjon-rype/>

Geneve-konvensjonene (1949). *Geneve-konvensjonen om behandling av krigsfanger, med vedlegg (Konvensjon III)* (LOV-1947-08-12). Lovdata. <https://lovdata.no/traktat/1949-08-12-3>

Gogstad, A. (2005). De store utfordringenes år – helseforhold fra okkupasjon til selvstendighet da krigen i Norge var slutt i 1945. *Michaeljournal*, 2, 311-322.

<https://www.michaeljournal.no/asset/pdf/2005/4-311-23.pdf>

Gärtner, M. (2019). «Praktisk talt uten norske tap». *Eksplisvrydding utført av tyske soldater i Norge 1945-47*. [Bacheloroppgave, NTNU].

<https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmli/bitstream/handle/11250/2613103/no.ntnu%3Ainspera%3A2264945.pdf?sequence=1>

- Halten, J. F. (2020, 9. mars). *Kildekritikk og kildegransking*. Norgeshistorie, UiO.
<https://www.norgeshistorie.no/studere-fortid/historie/2042-Kildekritikk-og-kildegransking.html>
- Hansen, E., A. (11. mai 2015), 2. verdenskrig: Øvelsen der absolutt alt gikk galt. Verdens Gang [VG].
<https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/72269/2-verdenskrig-oevelsen-der-absolutt-alt-gikk-galt>
- Hauge, J. C. (1994). *Frigjøringen*. Gyldendal norsk forlag. Oslo.
<https://www.nb.no/items/9f63a3e53dba6de1934f1df197243770?page=5&searchText=Frigj%C3%B8ringen%20>
- Helgesen, J. E. & Cooper, C. G. (17. september 2020). *Krigsfange*. <https://snl.no/krigsfange>
- HL-senteret. (29. april 2020). *Josef Terboven – leder av den tyske okkupasjonen av Norge*.
<https://www.hlsenteret.no/kunnskapsbasen/folkemord/folkemord-under-nazismen/bakgrunn/aktorer/josef-terboven-leder-av-den-tyske-okkupasjonen-av-norge.html>
- Holøs, B. (25. januar 2022). *Thamshavnbanen*. Store Norske Leksikon.
<https://snl.no/Thamshavnbanen>
- International committee of the Red Cross. (u.å. a.). Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929. Part III: Captivity #Section II: Prisoners of war camps – art. 9. <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/ART/305-430010?OpenDocument>
- International committee of the Red Cross. (u.å. a) Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929. Part III: Captivity #Section III: Work of prisoners of war #Chapter 3: Prohibited word – art. 32. <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=5B28D5F2001D669FC12563CD00518F3A>

- Jensen, J., V. (2020, 4. mai). *Landminer ved Vestkysten, 1943-2012*. Danmarkshistorien.
<https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/landminerydningen-paa-den-jyske-vestkyst-1945-2012/>
- Killengreen, I. (2012). *Fylkesmannrollen. Utvikling og utfordring*. Flyktnings-, administrasjons- og kirke departementet.
<https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/fad/vedlegg/statsforvaltning/fylkesmenn/fylkesmannsrollen.pdf>
- Kjeldstadli, K. (2020, 19. mars). *Forklaringer i historie*. Norgeshistorie, UiO.
<https://www.norgeshistorie.no/studere-fortid/historie/2080-forklaringer-i-historie.html>
- Korsnes, K. & Dybvig, O. (2018). *Wehrmacht i Norge. Antall tysk personell fra April 1940 til mai 1945*. DOI: <https://doi.org/10.7557/7.4575>
- Kvikne, A. (1987). *Okkupasjonstiden i Hemne 1940-1945*. Nidaros Forlag.
<https://www.nb.no/items/529be8e9362141a133c1cf383be9037c?page=5&searchText=%C3%B8rlandet%20minefelt>
- Levanger Fotomuseum. (6. august 2019). *Porten til krigsfangeleiren på Rotvoll i Trondheim*. Digitaltmuseum. <https://digitaltmuseum.no/021016787664/porten-til-krigsfangeleiren-pa-rotvoll-i-trondheim>
- Lindi, M. (23. Mai 2015). *Den vanskelige freden*. NRK.
<https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/xl/den-vanskelige-freden-1.12345426>
- Lowe, K. (2013). *Råskapens Europa. Kontinent i kjølevannet av andre verdenskrig*. Dinamo Forlag.
- MacKenzie, S. P. (1994). The Treatment of Prisoners of War in World War II. *The Journal of Modern History*, 66 (2), 487-520.
<https://www.jstor.org/stable/pdf/2124482.pdf>
- Melve, L. & Ryymin, T. (red). (2018). *Historikerens arbeidsmåter*. Universitetsforlaget.

- Nilssen, H. R. (2009). *Innherad tvangsarbeidsleir 1945-1949*. Falstadsenteret.
https://falstadsenteret.no/wp-content/uploads/2020/02/skriftserie_02.pdf
- Nilssen, T. R. (2015). *Da freden brøt løs. De første månedene i frihet etter andre verdenskrig*. Universitetsforlaget.
- Norsk Folkemuseum. (2022). *Den brente jord...* Norsk Folkemuseum.
<https://norskfolkemuseum.no/den-brente-jord>
- Njølstad, O. (2020, 21. okt). *Frigjøringen*. Norgeshistorie. Universitetet i Oslo.
<https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1715-frigjoringen.html>
- Nøkleby, B. & Riste, O. (1995). *Fredsgeneralen. General Sir Andrew Thornes rapporter fra frigjøringen av Norge 1945*. Aschehoug & Co.
<https://www.nb.no/items/f4b0a27d2764700050c0c10fbbe4384f?page=7&searchText=namecreators:Riste,%20Olav>
- Ording, O. (2017, 26. Juli). *Det utgjør absolutt en fare for sivilbefolkningen*. NRK.
<https://www.nrk.no/norge/200.000-tonn-eksplosiver-dumpet-i-norge-etter-krigen-1.13606739>
- Orkla Industrimuseum. (Lest 10.05.2022). *Thamsbanen Historie*. Orka Industrimuseum.
<https://oi.no/besok/thamshavnbanen/historie>
- Petterson, A. (21. oktober 2020A). *Tvangsevakuering og overvintring i Finnmark og Nord-Troms 1944-1945*. Norgeshistorie. <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1736-tvangsevakuering-og-overvinting-i-finnmark-og-nord-troms-1944-45.html>
- Petterson, A. (21. oktober 2020B). *Gjenreisningen av Finnmark og Nord-Troms etter 1945*. Norgeshistorie. <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1737-gjenreisningen-av-finnmark-og-nord-troms-etter-1945>

Rapley, T. (2007). *Doing Conversation, Discourse and Document Analysis*. (1. Utg). SAGE Publications.

Regjeringen. *Regjeringsdelegasjon i Oslo 1945*. Regjeringen. Hentet 18. Januar 2022.
<https://www.regjeringen.no/no/om-regjeringa/tidligere-regjeringer-og-historie/sok-i-regjeringer-siden-1814/historiske-regjeringer/norske-regjeringer-1940-1945/radmennenes-oppgave/id438698/>

Rein, T. (12. juli 2019). *brente jords taktikk*. Store Norske Leksikon.
https://snl.no/brente_jords_taktikk

Rein, T. (4. november 2021). *disktrikskommando*. Store Norske Leksikon.
<https://snl.no/distriktskommando>

Rød, K. & Julnes, J. (1995). *Aukra gjennom tidene 1995. Krigsår og fredsfeiring*. Eige Forlag.
<https://www.nb.no/items/71548d6b4da2707ae72a28f1cd668c4c?page=7&searchText=minefelt>

Sander, K. (22. mars 2022). *Dokumentanalyse/ Innholdsanalyse*. Estudie.no.
<https://estudie.no/dokumentanalyse/>

Schulstad, T. & Mikkelsen, A. (1984). *Krig og okkupasjon i Porsanger*. Skoledirektøren Finnmark.
<https://www.nb.no/items/87226481914ba1fa60a4e3264883edef?page=1&searchText=minefelt%20lakselv>

Sivertsen, K., Eggan, T. G. & Brox, K. H. (2018). *Fem mørke år. Trondheim under hakekorset – i bilder*. Communicatio forlag.

Statsforvalteren. (14. februar 2022). *Historia om statsforvalteren*. Statsforvalteren.no.
<https://www.statsforvalteren.no/nb/portal/Om-oss/historia-om-statsforvalteren/>

- Steinbakken, S., Flaten, O. P., Kristoffersen, L. A. & Myran, O. K. (2000).
Ammunisjonstjenesten i Hæren etter 1945. Oslo: Hærens forsyningskommando.
<https://www.nb.no/nbsok/nb/b5e7644d9ed2fc8c6e781674236f6aff?lang=no#384>
- Thorsnæs, G. (29. mars 2022). *Løkken Verk*. Store Norske Leksikon.
https://snl.no/Løkken_Verk
- Tjersland, J. (9. april 2006). *Tyske soldater brukt som mineryddere*.
<https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/3lnkq/tyske-soldater-brukt-som-mineryddere>
- Topdahl, R. C. (5. januar 2017). *Forsvaret fant 29 nye miner på Sele*. NRK.
<https://www.nrk.no/rogaland/pa-denne-stranden-vil-det-alltid-ligge-miner-1.13306314>
- Stokkan, J. & Haugen, M. O. (30. januar 2020). *Hemne (tidligere kommune)*. Store Norske Leksikon. https://snl.no/Hemne_-_tidligere_kommune
- Universitetet i Bergen & Språkrådet (2021). *Tilrådelig*. Hentet 7. desember 2021.
<https://ordbok.uib.no/TILR%C3%85DELIGE>
- Universitetet i Bergen og Språkrådet 2021. Hentet 7. desember 2021.
<https://ordbok.uib.no/TILR%C3%85DELIGE>
- Utdanningsdirektoratet. (2020). *Fagets relevans og sentrale verdier*.
<https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/fagets-relevans-og-verdier>
- Utdanningsdirektoratet. (2020). *Historisk empati, sammenhenger og perspektiver*.
<https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/kjerneelementer>
- Wiki Strinda. (6. mai 2020). *Stasjon Høyset ved Gamle Jonsvannsveg*. Strinda historielag.
https://www.strindahistorielag.no/wiki/index.php/Stasjon_H%C3%B8yset_ved_Gamle_Jonsvannsveg
- Zandvliet, M. (reg.). (2015). *Under Sandet* [Spillefilm]. Danmark/Tyskland: Nordisk Film.

Primærkilder/arkiv

Rustkammeret Dokumentarkiv, Trondheim

BOKS 13 Dokumenter av historisk interesse

Mappe 66: HS- veikontr i 1945.

Mappe 67: Best. Om behandling av tyske krigsfanger.

Mappe 69: Angående tyske krigsforbrytere. Ivaretagelse og behandling.

Boks 191 Ordre til den tyske okkupasjonsmakt

Mappe 1149: Ordre fra Øverstkommanderende I Trøndelag til Den tyske

Øverstkommanderende I Trøndelag Ordre nr. 364-638.

Riksarkivet, Oslo

RAFA-3973 – Forsvaret, Head Quarter ALFN/Hærens overkommando administrasjonsktr.

Tysk personell/krigsfangetjeneste.

RA/RAFA-3973/F/Fa/L0049. Beskjeftigelse av tysk arbeidskraft etter frigjøringen.

RAFA-4978 – Forsvaret, DKF/AKF/NMMR

RA/RAFA-4978/D/L0054. Skriv/saker vedr. Karter, minerydding, skyte- og mineulykker mm i Finnmark,

RA/RAFA-4978/D/L0055. Skriv/saker vedr. Personell/minerydding.

